

BIBLIOTEKA
SHËTETIT

814-31

M 78

Piro Minguli

NË
QYTETIN
ME ERË
TE FORTË

tregime e skica

814-36

1778

PIRO MINGULI

NË QYTETIN ME ERË TË FORTË

tregime e skica

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

SHTËPIA NË MES TË QYTETIT

Ai erdhi me dhjetë minuta vonesë. Dy bojaxhinjtë e tjerë kishin bërë gati çdo gjë dhe prisnin ardhjen e tij. Ishin mbështetur te muri i zyrave të komunales dhe shihnin shtëpitë e qytetit, më të shumtat të porsalyera, që ndrisnin të pastra atë mëngjes të tejdukshëm marsi.

Ndihmësbojaxhiu Qani tha një «mirëmëngjesi» të thatë, me një tingull të huaj për zërin e tij e u përkul për të marrë pompën.

— E kishim lënë të vinim herët sot, — tha Ladi, ndihmësbojaxhiu tjetër, një djalë rreth të nëntëmbëdhjetave, me trup të gjatë e të hollë. Ustai dhe Ladi vështruan Qaniun, po pati vetëm një heshtje të zgjatur dhe asnjë lloj përgjigjeje.

— Ikim, — tha ustai, duke lëvizur nga muri ku qe mbështetur. Ata morën pompën, kovat, bojën e u bënë gati për rrugë.

— Kemi punë shumë sot, — tha përsëri Ladi, ndërsa kalonin pragun e oborrit të komunales.

— Është ditë e bukur e do të na vejë mbarë, — tha ustai. Ndihmësi tjetër, Qaniu, një burrë rreth të pesëdhjetave ecte me kokën ulur. E dinte që atë

ditë duhej të qe i heshtur. I heshtur dhe i shurdhët. Po të qe e mundur dhe i verbër. S'duhej të fliste, s'duhej të dëgjonte, s'duhej të shihte. Do të mudohej, në të gjitha mënyrat, të bëhej i tillë. Do të bënte si të bënte e do të duronte gjithçka pa folur. Ishte i detyruar të bënte kështu.

Djali filloi të vërshëllente melodinë e një kënge të re, që qe bërë e njohur e që ia kishin mësuar një grup të rinjsh, të ardhur nga hekurudha Tiranë-Durrës. Ai e vërshëllente gjithë qejf dhe kjo vërshëllimë ia ngacmonte nervat Qaniut po ashtu si biseda e mëparshme, po... kishte vendosur të heshtte, të mos dëgjonte, të mos shihte. Rregulloi më mirë pompën në kurriz dhe vazhdoi rrugën. Kur arritën pranë shtëpisë që do të lyejnë atij iu prenë këmbët. Ndjeu një drithërimë të menjëhershme e si një farë ngrirejje gjaku a ftohje damarësh e iu duk se s'do të mbante dot peshën e trupit e të pompës, po do të shembej papritur në kalldrëm. Po s'ndodhi asgjë. Ai vazhdoi të ecte dhe e shihte se po i afrohej gjithnjë e më tepër shtëpisë. Kjo e tmerroi disi dhe zvogëloi hapat, duke mbetur më pas se dy të tjerët. Pastaj u kujtua se s'duhej ta jepte veten dhe u mundua të shpejtonte të ecurit e të bashkohej me të parët. Nuk duhej në asnjë mënyrë që ata të dallonin shqetësimin e dobësinë e tij.

Shtëpia që do të lyej ndodhej pothuajse në qendër të qytetit, ishte e madhe, dykatëshe e me shumë dhoma. Kishte një ballkon të gjatë e të bukur, tarracë të lartë dhe një oborr të gjerë me lule të shumëllojshme.

Bojaxhinjtë vendosën në oborr pompën dhe kovat dhe hodhën një vështrim si për të matur me sy shtëpinë.

— S'mbarojmë dot sot. Është gjithë kjo! — tha i dëshpëruar Ladi.

— Shtëpi e bukur, — tha ustai, të cilit, ngaqë e thërrisnin vazhdimisht kështu, gati ia kishin harruar emrin dhe vështroi Qaniun. Qaniu e ndjeu këtë shikim dhe uli sytë. Nuk duhej të shihte, ishte i verbër.

— Për mua kjo është më e mira në qytet, — tha djali.

— Duhet të jenë bërë fli nja 3 milionë në themel të saj, — tha përsëri ustai pa ia ndarë sytë Qaniut.

— Sa?! — u habit djali.

Po ustai u tha të përgatisnin bojën se s'duhej të humbisnin asnjë minutë kohë. Kishin shumë punë.

Qaniu mëmëriti nëpër dhëmbë e mori kovat për të mbushur ujë. Mendoj njëherë se do të kishte bërë më mirë që të mos vinte. Të nxirrte një shkak. Të sëmurej a t'u kishte thënë se kishte një kushëri gati për vdekje. Të kishte gjetur një rrugëdalje. Njerëzit përsëri do të flisnin për të. Megjithatë dhe kështu ishte torturuese. Çdo gjë, fjalët e dy bojaxhinjve të tjerë, shtëpia, pompa, boja, gjithçka ishte e rëndë dhe tmerruesë. Po duhej të duronte. Kishte vendosur. Ishte shurdh, memec dhe i verbër. Ai ikte e vinte nëpër oborr, nga pusi ku mbushte ujë gjer te fucia ku përgatisnin bojën ustai me Ladin.

Disa vjet më parë, ai nuk quhej kështu Qani, siç mund të quhet «një dru, një mace në shtëpi a një gjë çfarëdo.» Nuk thirrej as kështu thjesht ndihmësjak. Jo. Disa vjet më parë ai ishte zoti Qani, tregtar me zë në qytet e përtej kufijve të tij, që ecte fodull e hijerëndë rrugëve. Para pushtimit të vendit nga Italia ishte një tregtar fare i rëndomtë, me një

pasuri fare të vogël, po më pas, gjatë Luftës arriti të nxirrte shuma të mëdha, aq sa ndonjëherë habitej dhe vetë. Kur mbaronte së bëri llogaritë, kur nxirrte me bojë të kuqe fitimet, shkrihej i tëri nga kënaqësia dhe uronte që të kishte sa më shumë të varfër. Njerëzit e thjeshtë, të cilët lufta i bëri dhe më hallexhinj nga ç'ishin, më të këputur e nevojtarë, detyroheshin që me varfërinë e tyre të pasuronin zotin Qani.

Një shtëpi e bukur kishte qenë dëshira e tij më e madhe. Kishte parë katalogje të shumta, nga më të ndryshmet e, më në fund, pas luhatjesh e mëdyshjesh të shumta kishte vendosur për modelin. Porositi çdo gjë në Itali. Madje dhe muratorët i mori italianë, mbasi kishte dëgjuar se qenë ndërtues të mirë. I kishte paguar shtrenjtë, që të punonin me merak dhe sipas qejfit të tij. Donte një shtëpi të bukur, të madhe e të fortë, që të qe simbol i përherëshëm i pasurisë dhe forcës së vet. Zoti Qani ishte i pasur e kjo duhej të shquhej jo vetëm në emrin e tij, në veshjen e në hijen e tij por dhe në këtë shtëpi të lartë, që do të binte në sy mbi të gjitha shtëpitë e tjera përdhese. Pastaj donte t'u tregonte zonjës së kryetarit të bashkisë, zonjës së nënprefektit, të tregtarëve të tjerë se ç'shije të lartë kishte ai, zoti Qani, një burrë shtatmesatar, me fare pak kulturë, po ama i rafinuar në tregti.

Gjatë kohës që ndërtohej shtëpia ai kishte jetuar në një ankth të madh. Kishte një padurim torturues e mezi priste të mbarohej shtëpia, të ndërtohej e ai të ulej tërë pompozitet në kolltuqet e thella prej meshini të zi. Kjo shtëpi nuk qe thjesht një trill, por një kërkesë e dëshirueshme dhe e domosdoshme për një tregtar hijerëndë. Pastaj kjo gjë do

t'i shtonte rëndësinë e emrit, bukurinë e trupit dhe rrethin e miqve nga shoqëria e lartë. Ata do të mbli-dheshin në mbrëmje në sallonin e katit të dytë, do të fundoseshin në kolltuqet e trasha e me gotat e kris-talta në dorë do të filozofonin për jetën, luftën, qe-verisjen. Do të talleshin me rreckamanët që vriteshin për liri, do të qeshnin, do të vallëzonin, e zoti Qani do ta ndiente veten të lumturuar sa s'kishte ku të vente më.

Mobiljet, orenditë, abazhurët, çdo gjë të nevojsh-me për një komoditet luksoz, i kishte porositur vetë në Itali. Kishte kohë që zoti Qani jetonte vetëm për kë-të shtëpi. Ajo tashmë qe kthyer në një pasion, ash-tu si tregtia, si numërimi i parave. Ai numëronte di-tët që duheshin gjer në mbarimin e shtëpive, gjer atë ditë, atë orë, kur do të hapeshin dyert e lyera bukur e për të parën herë mbi pllakat e mermerta të korridorit të gjatë, mbi qilimin e trashë persian, në sallonin e pritjes, kudo, në çdo kënd të shtëpisë, do të shkelnin hapat e zotit Qani, krenar e pompoz. Për disa ditë ai do të bëhej qendra e bisedave në të gjitha shtëpitë e pasura, në kafenetë e hotelet e qytetit. Emri i tij do të përmendej me qindra herë nga zëra të hollë e të lajkatur grash, nga zëra disi ner-vozë e tërë smirë burrash. Megjithatë, për të kishte rëndësi që emri i tij do të lëvizte përmes kushedi sa buzëve të holla e të trasha. Atë ditë ai do të qe një kalë i bukur, i fuqishëm, që ikën fluturimthi, në lëndina, kodra, kopshte, pyje. Zoti Qani, në pagjumë-sinë e qytetit, në ëndrrën e tregtarëve më të vegjël, në urrejtjet e konkurentëve, në buzëqeshjet e zon-jave. Të paktën këtë gjë mendonte ai, duke harru-ar se do të kishte shumë më tepër që do ta përmend-nin emrin e tij me urrejtje, me për buzje e neveri...

— Shtëpia ka 10 dhoma, dy korridore të gjata e të larta, dy banja, tri anekse e një sallon në katin e dytë. Kemi punë boll, — tha ustai duke vështruar shtëpinë.

— Ke qenë herë tjetër në këtë shtëpi? — pyeti Ladi.

— Jo, po kam dëgjuar për të atëherë kur ndërtohej. Gjithë qyteti për këtë fliste. Mua më dukeshin gjëra të pabesueshme, sepse qeshë mësuar me rrugicën e shtëpive tona, ku flinin 5 vetë në një dhomë e natën nuk rrotulloheshim dot se zgjonim tjetrin. Më vinte çudi që dy njerëz do të kishin kaq shumë dhoma.

Ustai vështroi Qanium, që ikte e vinte me kovat e ujit ashtu si gjithnjë i heshtur.

— Mbushni pompën, — tha pastaj ustai. — Fillojmë nga lyerja.

Lyerjen e filluan nga korridori. Ustai lyente, kurse Qaniu i jepte pompës.

— Jepi më shpejt, — tha ustai nga qoshja e korridorit. Qaniu qortoi veten që kishte lejuar të kup-tohej turbullimi i tij. Në brendësi ky turbullim kishte nisur që gjatë natës, në përpjekjet e vazhdueshme për të fjetur, pastaj në paraqitjen me vonesë në punë apo dhe pak më parë gjatë rrugës, ku ndihej si i dehur dhe hapat i hidhte si në ëndërr, ja dhe tani pompën e lëvizte krejt pa vetëdije. U përmend nga fjalët e ustait dhe lëvizi duart më shpejt. Gjer atëherë s'kishte vënë re asgjë. Ishte si mes një mjegulle të dendur që s'e linte të shihte asgjë. Përpëliti qepallat dhe u mundua të mësohej me errësinën e korridorit. Dalloi përmasat e vërteta. Të njëjtat mure, e njëjta lartësi. Ja dhe vija e gjelbër, 10 cm. nën tavanin e lartë. Vështrroi poshtë. Pllakat

ishin përsëri të reja e të pastra; kishte shkelur kushedi sa herë nëpër to. Psherëtiu dhe mbylli sytë. Nuk donte të shihte asgjë. Çdo gjë do të qe e lodhshme, e rëndë e do t'ia shtonte atë dhembje të brendshme që e torturonte. Duart i lëvizte mekanikisht, pothuajse me sy mbyllur. Gjatë gjithë kohës që lyhej korridori, ustai s'tha asnjë fjalë. Vazhduan këshqtu gjer në drekë, kur të lodhur u ulën në një qoshe të dhomës, ku njëra prej grave të familjes që banonte aty u solli për të ngrënë.

— S'mbarojmë dot sot! Gjithë këto dhoma! Kaq mure të larta! — tha disi i dëshpëruar e i habitur Ladi.

— Shtëpi pasaniku. Te pasanikët asnjëherë puna s'mbaron kollaj, — tha ustai, duke u mbllaçitur.

Qaniu hante në heshtje. Lëvizte me kujdes dorën që mbante lugën, duke u munduar të mos dukej asnjë lloj dridhjeje. Ata mund të thoshin ç'të donin. Mund ta shanin, mund të talleshin, ta ironizonin. Ai do të heshtte. Ishte i shurdhët, dhe vazhdonte të hante me sytë ulur. Dhe atëherë në këtë dhomë hante... Drekë me një pjatë gjellë! Kjo qe tepër poshtëruese dhe qesharake. Atëherë... le kur shtroreshin drekat e darkat, mbushej tavolina me lloje të shumta gjellësh të kuzhinave të ndryshme evropiane. Atëherë ai do të qeshte me të madhe ose do ta gjuante me shqelma po t'i vinin përpara një pjatë të tillë, po tani ishte i detyruar të hante në heshtje, madje me oreks, se kishte punuar shumë e do të punonte përsëri gjer natën vonë.

Gratë që u kishin përgatitur drekën, u sillnin bukë, ujë, i pyesnin nëse donin gjë tjetër. Qaniu mendonte se do të ndodhte diçka me të. Me siguri që ndonjëra prej grave e dinte se kush ishte ndihmës-

bojaxhiu Qani dhe kishte të drejtë të thoshte ç'të donte. Mbase do të shante, do të mallkonte, do të pështynte, a do të mblidhte buzët tërë neveri. Ai e priste këtë, sa herë që ato hynin për të sjellë ndonjë gjë, sa herë që bënin muhabet për shtëpinë e tyre të mirë e të bukur, për masat e reja që merrte pushteti popullor në interes të masave punonjëse, në urimet e tyre për këtë pushtet. I rrihnin tëmthas dhe damari në ballë i qe fryrë. Lëshoi një lloj hungërime të brendshme tepër të lehtë dhe s'e dëgjoi askush.

Gratë ngritën pjatat dhe u sollën kafën. Ustai zgjati paketën dhe ata ndezën nga një cigare. Qaniu rrinte si i tulatur. U trembej fjalëve të ustait. Po ai s'e ngau llafin dhe nga kjo Qaniu u habit disi. Që nga mëngjesi ustai qe munduar t'i tregonte atij, ish-zotit Qani, se koha e tij dhe e klasës së tij kishte vdekur. Ishte munduar ta bënte këtë me ironi. Po këtë gjë kishte thënë dhe heshtja e grave. Me të mbaruar cigaret, ustai buzëqeshi lehtë dhe, pasi falënderoi gratë për drekën, u tha shokëve të ngriheshin.

— Do të fillojmë sallonin e katit të dytë, — tha qetë.

Ata ngritën shkallët, pompën, kovat dhe zunë të ngjiteshin në katin e dytë. Dikur mbi këto shkallë Qaniu kishte shkelur me përkujdesje, nëpër një rrugicë të bukur. I urdhëronte shërbyesit që të pastrojnë sa herë që dikush kalonte nëpër shkallë. Rrugica plot push duhej të qe gjithmonë e butë dhe e pastër për hapat e tij e të miqve të vet. Kurse tani që po kalonte mbi shkallë me këpucët plot njolla të ndryshme boje, se si i dukej. Kapërceu pështymën dhe u mbajt pas parrmakëve.

Salloni ishte i madh, i gjerë e me një derë që të çonte në një ballkon të hijshëm. Muret qenë të larta dhe tavani i zbukuruar me një lloj arkitekture të veçantë, dukej si i qëndisur. Në të qëndronte një abazhur i madh tërë kristale. Ndihmësbojaxhiut Qani iu duk e çuditshme që gjithçka kishte mbetur si atëherë, e bardhë, e pastër, e ndritshme. Kishte menduar se çdo gjë do të qe shkatërruar. Abazhuret do të ishin thyer e vjedhur, muret do të qenë nxirë a plasaritur nga lagështia. Kështu që tami, kur gjithçka ishte e njëjtë, si në ato vite të përmbysura, atij iu bë se nuk ishte ndihmësbojaxhiu Qani, po vetë zoti Qani, tregtari hijerëndë i qytetit me këpucët gjithnjë të lustruara. Iu bë se qe ulur në kolltukun e trashë, se nga çasti në çast do të binte zilja e shërbëtori do të njoftonte për ardhjen e zotërinjve, të miqve të tij.

Kishte humbur në një ëndërrim të tillë kur ndjeu në sup dorën e ustait.

— Këtë dhomë do ta lyesh ti. Është e madhe e mund të mësoh, — tha ustai me një zë krejt të natyrshëm. Qaniu e vështroi në sy me inat dhe diçka mërmëriti nëpër dhëmbë. Po ustai buzëqeshi dhe iu afrua pompës. Qaniu u hakërrua brenda vetes dhe lëvizti ngadalë e me mundim, si të kishte në këmbë gjyle të mëdha, të lidhura me zinxhirë, si të burgosurit. Pështyu i nervozuar dhe mori tubin për të lyer. Duhej të duronte. Do të përfundonte kjo shtëpi dhe pastaj ditët do të nisnin rrotullimin e tyre të zakonshëm. Në fillim boja shpërtheu me forcë se e kishte hapur rubinetin me nervozizëm. Pastaj u mundua të përqëndrohej e të lyente me kujdes. Boja binte me forcë dhe në mur mbetej një njollë e kaltër. Donte që të mbaronte shpejt, por duart nuk i bënin

e shpesh i jepte më shumë bojë nga ç'duhej dhe ajo rridhte në currila të hollë e të vegjël.

— Ki kujdes, se s'kemi bojë tjetër, — dëgjoji zërin e ustait. Kafshoi buzën pa thënë gjë e vazhdoi të lyente më i qetë. Papritur iu errën sytë. Aty ku po lyente, duhej të qe varur piktura e blerë në Milano. Po lyente atë kënaqësi estetike, për të cilën mburrej gjithmonë se kishte harxhuar shumë para për ta blerë. Kërkoj t'i thahej dora, t'i paralizoj në vend, po iu kujtua se do t'i duhej përsëri, se i duhej të ushqej. Filloi të ndiente një këputje gjymtyrësh. Dallengadalë lodhja i pushtoi tërë trupin dhe gati iu morën mendtë. Kishte një lodhje të plotë. «Ç'dreq dhome! Kaq e madhe! Kaq mure të larta!» Mallkoi dëshirën e vet të atëhershme. Tani do t'i duhej tërë ai mundim shpirtëror për të lyer ato mure pa fund. Ndjeu se s'po qëndronte dot më këmbë. Ustai kishte dalë për një çast dhe ai u ul në një cep për të pirë cigare. Iu duk vetja i braktisur ashtu i vetëm mes mureve gjysmë të bardha, gjysmë të kaltra, që duke shin sikur do ta përpinin të gjallë. Kjo kishte qenë dhoma më luksoze. Gjithmonë kur futej këtu nxirrte gjoksin pak para, merrte frymë më me qetësi e binte në një heshtje të rëndë, duke u munduar të merrte një ton solemniteti të plotë. Kjo dhomë kishte qenë gjithnjë delir çlodhës pas telasheve të tregtisë një farë... argëtimi për syrin dhe gjendjen shpirtërore.

Kurse tani duhej ta shihte këtë dhomë thjesht me syrin e një bojaxhiu. Psherëtiu përsëri e ndjeu dhembje në kraharor. Lëshoi një ofshamë të gjatë meqenëse ishte i vetëm e s'do ta dëgjonte askush. Vështroi përsëri muret me mundim. Mbylli sytë. Ishte e pamundur. Gjithçka ishte tronditëse dhe shkatërruese. Ndenji për një kohë të gjatë ashtu në

një lloj marramenthi, si i mbetur mes këmbëve të oktapodhit. Pastaj u kujtua se duhej ta mbaronte së lyeri dhe u ngrit. Ustai s'kishte ardhur ende dhe iu desh t'i jepte pompës vetë. Filloi të lyente përsëri me dëshirën për t'i dhënë fund sa më parë.

— Mbarove? — pyeti ustai duke hyrë menjëherë në derë. — Hëm, punë e nxituar, pa qejf. Po do të mësohesh.

Ndihmësbojaxhiu Qani fshiu ballin nga djersët e ftohta. Pati një turbullim të ri, po nuk guxoi të zbriste. Vështroi derën e hapur dhe pjesën e ballkonit që dukej prej saj. Aty dikur kishte një karrige kashte. Atje ulej zoti Qani në mbrëmjet e buta të prillit. Po nuk duhej të kujtonte asgjë, asgjë. Nuk duhej të kishte as kujtesë. Edhe kjo ishte torturuese. Hapi sytë e si në mjegull vështroi siluetën e trupit të ustait mbi një palë shkallë, duke bërë vijën e hollë 10 cm nën tavan, që e kishte aq qejf, po vështrimi iu err dhe u mbajt pas murit plotësisht i dërrmuar.

— Për sot mbaruam, — dëgjoi si nëpër tym zërim e ustait. U përmend dhe vështroi përreth; dy të tjerët po mblidhnin pompën dhe kovat.

— Thashë unë, — tha Ladi... — s'mbaronim dot sot. Qenka si kështjellë.

— Do të vijmë përsëri nesër, — tha ustai!...

— Do të vijmë më herët. Ti, Qani, nuk do të vonohesh!

Ndihmësbojaxhiu Qani pohoi me kokë dhe mori pompën.

TI NUK KE TË DREJTË TA BËSH KËTË PORTRET

Kur arriti në sektorin e vullnetarëve piktori zbri-
ti nga makina. Rreth e rrotull qetësi e madhe. «Du-
het të jenë në punë, — mendoj. — Hajde gjeji tani po
deshe! Mund të jenë dy orë larg që këtej dhe...». Berti, siç e quanin piktorin, lëshoi një psherëtimë të
zgjatur dhe hodhi sytë përreth mos dallonte ndo-
kënd e të pyeste se ku mund t'i gjente vullnetarët, po
aty ishte qetësi, si të qe një vend i pabamuar kurrë.
Ndjeu buzët t'i thaheshin nga vapa dhe ndjeu etje.
Kërkoi ujë përreth, po s'i zunë sytë asgjëkundi. Men-
doi se aty do të kishte patjetër ujë dhe filloi të vinte
rrotull. Gjeti mensën dhe u fut brenda. Dalloi rubi-
netin e çezmës dhe, kur pa vendin rrotull saj të tha-
rë, mendoj se mos nuk kishte ujë. Megjithatë etja e
shtyu të provonte. Kur ngriti kokën dhe fshiu ujën
që i rridhte nga buzët, dëgjoi një zë të hollë:

— Po ju ç'kërkoni këtu?

Ktheu kokën dhe pa një vajzë të imtë e trupvo-
gël. E përshëndeti me kokë duke buzëqeshur lehtë
dhe tha:

— Përse u trembe?

— Jo, po s'ju kam parë ndonjëherë këtu — tha
vajza qetë.

Berti deshi të bënte shaka, po mendoi se do të qe më mirë të mos e zgjaste muhabetim dhe i tha se ishte piktor.

— Do të pikturoni këtu, ë?

— Do të bëj disa portrete vullnetarësh. Po ju vullnetare jeni?

— Vullnetare, — tha vajza, — po sot kisha radhën për në mensë dhe u bëra ndihmësguzhinierë. — Vajza qeshi.

— Po vullnetarët ku punojnë sot? — pyeti piktori.

— Sot kanë shkuar larg. Nja një orë e ca që këtej.

— Qenkam ters, — mërmëriti Berti.

— Çfarë thatë? — pyeti vajza, që s'dëgjoji se ç'tha tjetri.

— Asgjë, asgjë, — tha piktori. — Kur kthehen ata? — pyeti përsëri.

— Nga pasditja, vonë. Nuk kthehen kurrë pa tejkaluar normën.

Piktori tundi kokën i mërzhitur dhe e pa më të udhës të shkonte vetë atje.

Duhej të mbaronte punë sa më shpejt.

— Atëherë, ku mund t'i gjej ata?

Vajza lëvizi duke u drejtuar për nga dera. Doli jashtë dhe i tregoi me gisht se nga duhej të shkonte.

— Atje, përtej asaj kodrës së tarracuar.

Ai vështroi dorën e hollë të vajzës që tregonte drejtimin dhe kur mati largësinë iu desh të përtypej. Ishte një rrugë e gjatë dhe e përpjetë.

— Falemnderit, — tha duke ofsharë dhe duke ngritur supet si për të thënë «s'ke ç'bën tjetër» dhe, pasi i dha dorën vajzës, u nis në drejtim të kodrës,

që shquhej si nëpër mjegull nga ajri jo i kthjellët i ditëve të thata me diell.

Kur arriti në majë të kodrës për një kohë të gjatë iu desh të merrte frymë thellë. Kishte kohë që s'kishte ecur kështu, kaq shumë, në një rrugë me pluhur e diell përvëlues dhe në këtë të përpjetë të lodhshme kodre.

Po kur hodhi shikimin për të gjetur vullnetarët, mbeti si i befashuar nga pamja që iu shfaq. Një det i gjerë, i kthjellët, i bukur, i qetë vinte e përplasej lehtë-lehtë në pjerrësinë e kodrës. Valët që tunde-shin butë, si një nanurisje djepi, lagnin disa shkëmbinj të bardhë e të lëmuar nga uji. Piktori harroi mundimin e rrugës dhe djersët që i kishin njomur tërë trupin dhe ndjeu në shpirt një mrekulli të vërtetë.

«Fantastike», belbëzoi. Nuk e kishte marrë kurrë me mend se pas asaj rruge me pluhur, pas asaj lodhjeje nëpër piskun e vapës do të gjente një befasi të tillë çlodhëse dhe joshëse. Pati një gjallërim të menjëhershëm dhe i lindi dëshira të vraponte tatëpjetë kodrës e të hidhej nga shkëmbi buzë detit drejt e në ujin e patrazuar. Ishte rreth të njëzetetave dhe detin e kishte për zemër që fëmijë. Megjithatë, veç ngazëllimit që ndjeu nga shfaqja e bukur e detit, nuk bëri asgjë se iu kujtua shërbimi për të cilin kishte ardhur, dhe se në redaksi prisnin sa më shpejt portretet e tij. Vazhdoi rrugën. Kësaj here nuk eci shumë se ata ishin pothuajse pranë, midis disa shkurreve të dendura. Ishin shpërndarë nëpër pjerrësinë e kodrës dhe pastronin shkurret, në vend të të cilave do të mbillnin fidane ulliri. U mundua të përfytyronte pamjen e mëvonshme të këtij bregu, ku do të kishte ullinj të gjelbër që do të mbushnin faqen e ko-

drës e do të shtriheshin gjer buzë detit të pastër. Pastaj u lëshua menjëherë poshtë. Duke u ulur nëpër kodër filloi të shquante më mirë figurat e vullnetarëve. Nuk kishte menduar se do të gjente kaq shumë. Kur qe nisur në fillim, kishte menduar se do të gjente fare pak vullnetarë, aq sa për të thënë se kanë shkuar në fshat dhe punëtorë nga qyteti, po tani, kur po shihte vetë gjithë ata djem e vajza që punonin pa pushim, besoi vërtet për përmasat e mëdha të këtij aksioni. Kjo qe befasia e dytë më e madhe se shfaqja e detit.

— Puna mbarë! — uroi duke iu drejtuar një djali të gjatë me të cilin u takua në fillim.

Djali ia ktheu përshëndetjen pothuaj pa e ndërprerë punën.

— Desha pak komisarin! — tha pastaj Berti.

— Kemi komisare, — tha djali.

— Mirë, atëherë. Desha komisaren! — përsëriti Berti.

Djali e vështroi disi me vëmendje bashkëfolësin dhe bëri zë:

— Lili, o Lili!!

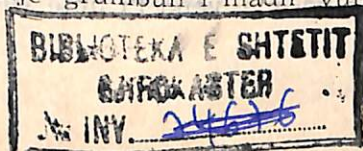
Piktori pa se si ktheu kokën një vajzë disa metra më tutje, andej nga u drejtua zëri i djalit.

— Eja se të kërkon ky shoku, — dëgjoi pastaj përsëri zërin e djalit të gjatë. Vajza, që duhej të qe komisarja, la kazmën dhe u drejtua për tek ata.

— Jam piktor, — u prezantua Berti.

— Kjo është komisarja, — tha djali. Ata i zgjatën duart njëri-tjetrit dhe Berti filloi t'i tregonte se përse kishte vajtur.

— Kuptova, — tha Lili, kur Berti kishte mbaruar. Ajo ktheu kokën dhe vështroi me kujdes andej nga punonin një grumbull i madh vullnetarësh.

— Vala, Vala! — thirri me zë të fortë. Berti pati një drithërimë të menjëhershme nga shqiptimi i kë-tij emri. Vala me sa dukej nuk dëgjoi se komisarja nisi djalin e gjatë që t'i thërriste. Berti u turbullua dhe ktheu kokën nga deti. Një mendim, një shqetësim i tmerrshëm e pushtoi.

— E kemi më të mirën mes nesh. Vajzë për kokën e vajzës. Ia vlen t'i bësh një portret të bukur. Punëtore, e thjeshtë, e sinqertë dhe, pse jo edhe e bukur... — fliste komisarja e piktori, që e kishte humbur atë çast s'dinte ç'bënte veçse tundte kokën vazhdimisht në shenjë aprovimi duke buzëqeshur, po në brendësi ndiente një lloj ankthi që po i rritej vazhdimisht. Pastaj, kur pa të afrohej djali i gjatë dhe pranë tij, ajo, Vala, u hutua aq shumë, si ta kishte goditur në kokë dielli i korrikut.

U drodh i tëri dhe nuk po e mbanin këmbët.

— Ja tek po vjen, — dëgjoi zërin e komisares.

Vala, kur pa se kush ndodhej pranë Lilit, pati dhe ajo një turbullim të shpejtë, po e mori veten dhe tha:

— Ç'kemi Lili?

— Ky shoku është piktor dhe kërkon të bëjë portretin e një vullnetareje të dalluar. Unë të thirra ty...

Komisarja ndjeu se fjalët e saj s'po i dëgjon-te as vajza e as piktori. Ata qëndronin si të humbur. Komisarja i vështroi me habi e dyshoi se ata duhej të njiheshin. Ata qëndruan për një kohë të heshtur. Pastaj Berti mërmëriti:

— Si je?

— Mirë, — u përgjigj Vala ftohtë, po korrekte. Komisarja, që kuptoi se mes tyre kishte ndodhur dikur diçka, e pa me vend t'i linte vetëm dhe gjeti

një shkak për t'u larguar. Berti ndoqi me sy komi-saren dhe, kur kjo qe larguar, tha me zë të ulët:

— Nuk e dija që ishe këtu.

— Kjo s'ka rëndësi, — tha vajza menjëherë, si të kishte pritur që ta niste bisedën i pari ai. — Ti nuk duhej të kishe ardhur.

Piktori uli kokën dhe s'foli.

— Nuk e marr dot me mend se si merr guximin të bësh portrete vullnetarësh, — tha Vala me një zë të sigurt, ku ndihej një lloj përbuzjeje. Berti, dhe pse ndjeu tonin e rëndë të fjalëve të vajzës, nuk tha gjë. Lëvizi vetëm njërën këmbë dhe e mbajti kokën ulur. Për një kohë vajza heshti dhe ata menduan secili më vete.

— Ti tani kërkon që unë të të poztoj ty që t'i të tregosh me portretin tim se vullnetarët nga qyteti punojnë në fshat të gëzuar dhe të lumtur. Kjo është e vërtetë. Ne jemi të lumtura e të gëzuara, që punojmë e jetojmë në fshat. Ne, dhe pse mund të kthehemi të lodhura, s'kthehemi kurrë të mërzitura e të trishtuara, prandaj në portretin që kërkon të bësh ti duhet të ketë vërtet optimizëm, gjallëri e lumturi.

Vala ndali rrjedhën e fjalëve për një çast.

— Po ti nuk ke të drejtë ta bësh këtë portret, qoftë dhe të ndonjë vullnetari tjetër. Ti duhet të kthehesh pa portret, sepse s'e kupton këtë lumturi, këtë optimizëm. Le të vijë një tjetër. Njerëzit nuk kanë nevojë për mashtrim. Ata duan të shohin të vërtetën nga ata që e pranojnë këtë të vërtetë, e ti s'e njeh, s'e pranon këtë gëzim.

Vala mori frymë.

— Sepse ti je ai që disa kohë më parë më thoshe: «Vala, je në vete? Ç'do të bësh ti në fshat. Ti nuk je vajzë për të shkuar në fshat. Fshati është

fshat, nuk është dhe nuk mund të bëhet qytet.» Të kujtohet? Ishte zëri i atij që na paska ardhur sot të na bëjë portretin. Të bëjë portretin e bukur të një vullnetareje, të cilën dikur është përpjekur ta pengojë për të vajtur në fshat. Ja, po të pyes ty: Si thua? A ke të drejtë ti të bësh portretin tim apo të vullnetarëve të tjerë? A nuk është mashtrim portreti yt? Ti nuk ke të drejtë ta bësh këtë portret.

Vala u kthye dhe iku me nxitim. Berti mbeti si i ngrirë dhe i shushatur s'e kishte menduar kurrë se mund t'i ndodhte kështu. Gjatë gjithë ligjërimit të Valës kishte ndenjur kokulur dhe nuk kishte bërë as përpjekjen më të vogël për ta kundërshtuar. Ajo kishte të drejtë. I pëlqente guximi dhe pjekuria e Valës. Nuk foli asnjë fjalë po nisi të zbriste kokulur pjerësinë e kodrës së punuar.

NË QYTETIN ME ERË TË FORTË

Fqinja i tha «natën e mirë» dhe hyri në apartamentin e saj. Diana e tronditur mbylli derën dhe u fut në kuzhinë. U ul në minder dhe deshi të vazhonte korrigjimin e detyrave të lëna në mes, po ishte e pamundur. Atëherë hodhi lapsin në anën tjetër të divanit dhe mbështeti kokën në mur.

Drutë në sobë digjeshin me zhurmë.

«U bënë gjithë këto ditë e ai s'ka ardhur. Ndoshta vjen sonte», mendoi duke ndier një farë ngazëllimi të brendshëm. Dëgjohej era që përplasej në dritare e kërciste nëpër xhama. Ishte një erë e fortë, që frynte nga gryka e malit e dukej se do të rrokulliste gjithçka me forcën e saj. «Kam kaq mbrëmje që rri e vetme në shoqëri me erën e tërbuar që troket në xhama.» — mendoi përsëri ajo, duke lëshuar një psherëtimë të lehtë e duke ndier frikë. U ngrit iu afrua zjarrit dhe nisi krejt pa shkas, si për t'u shkëputur nga ai dëshpërim i çastit ta shpupuriste. Pastaj u ul përsëri dhe ndenji ashtu me kokën mbështetur në mur. Përveç fjalëve të fqinjes e ndiente që ishte dhe malli për të shoqin, ato që i shkakton këte dëshpërim. Ishin muajt e parë të marte-

sës dhe herë e parë që ai largohej për kaq kohë në një ekspeditë disaditëshe. U mundua të kujtojë gjithçka që kishte të bënte me të shoqin. Kujtoi njohjen në Tiranë, shëtitjet në rrugët e gjera, çdo gjë të bukur që kishte kaluar në vitet studenteske. Pastaj iu kujtua nëna. Kur i kishte folur për Ilirin ajo kishte shprehur dyshim vetëm për profesionin e tij. «Ai do të punojë vazhdimisht në male, larg qendrave të banuara dhe ty do të të duhet të rrish shpesh vetëm», përsëriti në heshtje fjalët e s'ëmës. Të njëjtën gjë i kishte thënë pak minuta më parë dhe fqinja. Ndryshe do t'i ishin dukur fjalët e saj në një çast tjetër, ndërsa sonte ato kishin pasur ndikim të çuditshëm.

Fqinja i kishte thënë se ky ishte një qytet i humbur mes malesh dhe i veçuar nga qytetet e tjera, se këtu ishte e vështirë të gjeje ndonjë mënyrë argëtimi e se do të qe e detyruar të rrinte vazhdimisht brenda. Ajo në fillim e kishte kundërshtuar duke i thënë se një qytet që ka borë është gjithnjë i bukur, po fqinja kishte qeshur hidhur dhe e kishte quajtur Dianën akoma romantike. «Ajo vërtet është e bukur ta shohësh ndonjë ditë të rrallë nga xhami, po ama kur ke për të dalë është e vështirë, sepse s'hedh dot as dy hapa se era e ngre atë përpjetë dhe s'sheh dot as udhën. Pastaj bën aq ftohtë dhe i ftohti vazhdon me ditë të tëra saqë s'të merr malli të shohësh borë e jo më të luash me të.» Gruaja i kishte thënë se njerëzit ishin të ashpër dhe e mira e të mirave ishte të mos përzihej fare me ta. Do të ngushëlloheshin bashkë. Ajo i kishte qarë hallin se ata sapo kishin ardhur dhe do ta kishin vështirë transferimin, për më tepër se Iliri ishte gjeolog e gjeologët nuk i transferonin lehtë. Fqinja kishte folur me një zë të për-

qarë e ngushëllues sikur Dianës t'i kishte vdekur njeri a t'i kishte ndodhur ndonjë gjëmë. Diana që mërztur dhe s'ia kishte zgjatur më e mezi kishte pritur që fqinja të ikte. Po megjithatë fjalët e saj kishin krijuar atë boshllëk dhe e kishin nervozuar. I vinte inat me veten, se kur që martuar me Ilirin dhe kishte ardhur në këtë qytet të largët, ajo kishte marrë parasysh çdo gjë. «Mos po pendo hem», dyshoi Diana. Dhe si për t'i dhënë përgjigje vetes mori fletoren e lënë përgjysmë dhe vazhdoi korrigjimin. Nuk donte të mendonte më për ato që i tha fqinja, të paktën nuk donte të mërztetej që tani, kur ishte akoma fillimi. Korrigjoi për një kohë të gjatë detyrat dhe kur pa orën u habit sa shpejt kishte ecur. Lëvizi pak perden dhe pa dritaret pa drita të shtëpive të tjera. «Flenë, — mendoj. — Dhe nxënësit do të jenë duke fjetur. Të gjithë flenë. Vetëm era nuk fle. Ajo troket vazhdimisht xhamave si një endacake e marrë. Duhet të fle!» — U ngrit dhe u bë gati për të fjetur po kuptoi se nuk kishte gjumë, ndaj ndezi abazhurin dhe mori të lexonte një libër.

«Ku do të jetë tani ai? — pyeti veten gruaja duke u munduar të përfytyrojë të shoqin. — Diku në një çadër të vogël mes një lugine malore duke parë kampionet e gurëve ose duke biseduar për vendburime të reja mineralesh, ndoshta duke fjetur.» Ai i kishte folur shpesh për punën e gjeologut dhe gjithnjë në zërin e tij ajo kishte gjetur romantikën dhe entuziazmin e një njeriu të dashuruar pas profesionit. Ndoshta dhe për këtë ajo kishte besuar se do ta donte gjithmonë atë dhe malësinë.

Sa vonë vajti! Nesër është e diel dhe duhet të ngrihem herët. Mbase ai vjen nesër dhe t'i kem pu-

nët në rregull. Diana shoi abazhurin dhe sapo nisi të dremiste iu duk se dëgjoji zhurmë çelësi. Hapi sytë dhe po ndiqte zhurmën. Ajo vinte e lehtë. Gruaja mbeti pa frymë për një çast dhe pastaj me një çlirim të menjëhershëm gëzimi bërtiti «Ai, ai.» Ndezi përsëri dritën dhe vrapoi te dera. Ata u përqaftuan te pragu i derës.

— Sikur e dija, — tha ajo me një zë plot emocion. — Je lodhur shumë?

— Si thua ti?

Diana anoi me përkëdheli kokën.

— Sa mirë bëre që erdhe.

— E dija që më prisje dhe do të gëzoheshe shumë, prandaj nuk prita gjer nesër në mëngjes po u nisa sonte.

— Ti je gjithmonë i mirë.

— Ti ç'ke bërë, si ke kaluar?

— Kisha merak për ty. Unë të paktën isha brenda, kurse ti në mal, nëpër këtë erë që fryn si e marrë.

— Pse, kaq shumë më do?! — Burri vuri buzën në gaz.

— Kaq sa të them të drejtën mezi të prisja. Pastaj vetëm...

— Çfarë, mos do të thuash se u mërzi? s'e besoj.

— Nuk u mërzi, jo, — u justifikua gruaja, vetëm se sonte se ç'pata një si boshllëk. Mbase nga fqinja.

— Pse! Ç'ka ndodhur me fqinjën? — pyeti i shqetësuar ai.

— Ishte këtu dhe më foli vetëm për gjëra të mërzi, më tha se ishte e kotë të kërkoje ngushëllim në një qytet të humbur si ky dhe se unë paskam

qenë fatzezë që kam ardhur këtu. Ndenji dy orë dhe më fliste si të më kishte ndodhur ndonjë fatkeqësi e rëndë.

— Dhe ti s'i the se s'kishte të drejtë që fliste ashtu?

— Po, por...

— Diana! Ne kemi folur kaq herë bashkë dhe i kemi biseduar dhe disa vështirësi të jetës sonë këtu. Ti nuk duhet t'i kesh harruar.

— Nuk kam harruar asgjë dhe s'jam penduar për asgjë.

— Përse flet kështu atëherë? Në qoftë se ti mër-zitesh një herë, unë do të mër-zitesha dhjetë herë. Po këtu s'ka asnjë lloj arsyeje për t'u mër-zitur. Njeriu jeton kudo. Mjafton që të dijë të ndërtojë jetën, të dijë përse jeton. Dhe ne e dimë këtë gjë, Diana.

— E di, Liri, po fqinja ka kohë që jeton këtu dhe të them të drejtën...

— Varet se si kërkon të jetosh. Po të jetosh me shqetësimin për të bërë dhe ti diçka për njerëzit, me siguri që nuk do të ndiesh lodhje, mërzi; ndërsa po të jetosh vetëm për veten tënde, për atë botë të vogël ku mezi vjen rrotull, ashtu siç kërkon të jetojë fqinja, s'do mend që do të mër-zitesh. Po ne nuk kemi menduar të jetojmë kështu, si fqinja jonë, që sapo shkeli në këtë qytetëzë mendonte vetëm për transferim. Ne kemi ëndërruar një jetë tjetër dhe do të jetojmë ashtu si kemi ëndërruar. Dhe nuk do të mër-zitemi kurrrë, kudo që të jemi. Kështu, Diana?

— Gruaja heshte dhe shikonte të shoqin. Përse e kishte pritur kështu? Përse e mër-ziti atë sapo erdhi? Ajo e ndiente që kishte gabuar dhe s'i ërdhi aspak mirë.

— Më fal, Ilir, — tha me zë të dobët.

herë një ndjenjë të tillë gëzimi e malli siç po ndiente tani nga sjellja e së shoqes.

— Në pushimet e dimrit do të të marr me vete në mal, atje ku shpresojmë të gjejmë mineral. Do të njihesh me plot shokë të mi gjeologë e sondistë. Do të shohësh sa njerëz të mirë e me humor janë.

Ajo qeshi. Burri e vështroi dhe në të qeshurën e saj iu duk se pa zogjt që hidheshin nëpër degë pemësh, shkëlqimin e diellit në lugina të gjelbra, shiun e butë që njom arën e mbjellë. Në atë të qeshur iu duk se dëgjoi të qeshurën e tij, të shokëve të tij, të nxënësve dhe të njerëzve të mirë. Në të mungonte vetëm e qeshura e fqinjës.

RIKTHIMI I MINATORIT NURI DRENI

Atij i dukej se mëngjesi s'do të vinte kurrë. Rrotullohej nëpër shtrat i shqetësuar. S'kishte gjumë dhe kjo e torturonte. Qe ngritur disa herë, kishte pirë edhe cigare, qe shtrirë përsëri, po gjumi qe tepër larg e atij i bëhej se nuk kishte fjetur asnjëherë e nuk do të mund të flinte më kurrë, se gjithmonë do t'i duhej ta priste agimin ja kështu zgjuar.

«Ç'është kjo natë e gjatë?» — shfryu me dhembje Nuri Dreni. Këto ditët e fundit kishte provuar një lodhje të stërmundimshme. Që pas mbledhjes së fundit në Ministri, mbi burokracinë, ai ishte munduar të analizonte veten: vitet dhe jetën e tij. Kujtoi fillimin e punës në moshën 17-vjeçare, hyrjen për herë të parë në galeri, ajo marrje mendsh, lodhja. Sadriu, minator i vjetër. Kthimi në shtëpi. Ajo përkujdesje mallëngjyese e s'ëmës. Tejkalimi i normës. Fotografia e tij në tabelën e të dalluarve. Emërimi si përgjegjës. Më pas emërimi në Ministri. Lënia e martelit. Moshyrja në galeri. Kujdesi vetëm për veten, postin dhe karrigen. Harrimi i shokëve, i jetës së tyre, i minierës, i vështirësive, i djersës. Mbledhja e para disa ditëve. Kritikkat ndaj tij. Propozimi për t'u kthyer në minierë për t'u bërë sërish minator.

Këto vite, fakte, ngjarje, i kishin kaluar në mendje gjatë këtyre ditëve e, si të mos kishin mjaftuar, iu desh edhe kjo natë e gjatë.

Në mëngjes do të paraqitej në minierë dhe pikërisht ky çast e torturonte. «Në fund të fundit kjo natë do të vinte, se vetë je shkaktar, se ke gabuar dhe nuk duhej të gaboje... Pastaj vetë e kërkove se e pe të drejtë, tani pse gjithë ky shqetësim?!» Këshilloi i nxehur vetveten. Po çasti kur do të paraqitej në minierë e bënte të ndiente mornica në trup. A do të duronte ftohtësinë e vështrimeve të ish-shokëve të ngushtë, kalimin e tyre përbuzës pranë tij, romuzet dhe qeshjet e ndonjërit? Ata kishin të drejtë të silleshin si të donin me të, sepse kështu ishte sjellë dhe ai me ta.

Pas një përpëlitjeje të stërmundimshme, kur përtej xhamave kishte nisur zbardhëllimi i errësirës, Nuri Dreni u ngrit. Piu kafen që i kishte bërë e shoqja dhe kërkoi të vishte çizmet. I kishin nxjerrë nga një qoshe e depos dhe ato mbanin pluhur dhe një erë myshku. I shkundi dhe filloi t'i vishte me ngadalë. Iu kujtuan vitet e shkuara. Atëherë i pati veshur me dëshirën për të mos i hequr kurrë. Lëvizi nëpër dhomë. Çizmet i rrinin mirë. Gruaja i solli xhupin e trashë blu dhe ai e veshi menjëherë. Ndenji një çast pa lëvizur, duke parë çizmet dhe xhupin, pastaj rrëmbimthi hapi derën për të dalë, duke pasur frikë se, po të mos ikte kështu, mund të mbetej brenda gjithë ditën. Kur doli dëgjoi zërin e së shoqes që uronte për një ditë të mbarë dhe ndali. U kthye dhe e vështroi me ngrohtësi. Edhe vështrimi i tij shprehte qartë dëshirën që të fillonte mbarë.

Bëri hapat e parë në rrugë dhe iu duk se po ecte

në mënyrë të çuditshme. Kishte ecur kushedi sa herë nëpër ato rrugë, saqë besonte se të gjithë gurët ia njihnin hapat. Kurse këtë mëngjes hapat e tij ishin hapat e një të huaji, e një të panjohuri. Kështu mendonte ai ndërsa shkelte mbi kalldrëmin e rru-gës që çonte për në galeri. Përtej dalloi dy minatorë që vinin drejt tij dhe ndjeu një lëvizje të shpejtë të gjakut. Pas pak ata do të kalonin pranë. Si të bënte, t'u fliste ky apo të priste t'i flisnin ata. Atyre u takonte t'i flisnin. Po ata vallë do t'i flisnin apo do të kalonin heshtur, ndoshta krejt indiferentë, sikur në rrugë të mos kishte fare njeri. Apo do ta vështronin me përbuzje e qesëndi? Ai uli kokën dhe priti afrimin e tyre. Ndjeu se po skuqej i tëri. Lëvizte me çizmet e mëdha, po hapi i rëndohej e këmbët sikur hiqeshin zvarrë. Vazhdonte ta mbante kokën ulur, pa guxuar të ngrinte sytë. I druhej shikimit të dy minatorëve që vinin. Më mirë t'i flisnin rëndë, po t'i flisnin, sesa... Në qoftë se ata do të kalonin mospërfillës, ai do të ndiente një dhembje të rëndë. Po a do të kthehej mbrapsht? Në asnjë mënyrë jo. I duhej të hynte patjetër në galeri.

Dëgjoi një zë që e thirri. Iu bë se ai zë thirri emrin e tij. Po nuk mund ta besonte menjëherë këtë. I dukej se ai nuk qe një zë njeriu real, po një dëshirë e tij që ta thërrisnin. Vetëm kur ndjeu shtrëngimin e krahut nga dora e fortë e shokut, besoi se vërtet zëri kishte qenë real dhe kishte thirrur emrin e tij. U shkëput nga dyshimi dhe mosbesimi i fillimit e ngriti sytë. Ktheu kokën anash. Tiparet e shokut u ravijëzuan ngadalë dhe si nëpër mjegull. Ishte njëri prej shokëve të vet të dikurshëm. Kjo gjë e tronditi shumë, aq sa mundi të thoshte vetëm «mirëmëngjes» me një zë të druajtur dhe si të humbur. Ndjeu

se duhej të qe i gëzuar, t'i hidhej në krah e ta për-qafonte tjetrin. Ishte minatori i parë që takonte dhe ky i kishte folur kaq thjesht e ngrohtë, si të kishin vetëm një mbrëmje pa u parë. Kishte tërë natën që përpëlitej në shtrat nga mundimi i pritjes për t'u takuar me minatorët e ja tani fare thjesht, një ish-shok i tij i kishte folur si atëherë kur kishin qenë miq të ngushtë. Po nuk kishte guxim ta bënte një veprim të tillë. I vinte turp. Vazhdoi të ecte i heshtur, me një rrjedhë të ngrohtë gjaku në tërë trupin, duke e vështruar tjetrin me sytë plot dashuri e mallëngjim.

Kishte filluar mbarë. Një minator i kishte folur. Nuk e kishin harruar. Përkundrazi. I foli në emër dhe kaq natyrshëm, sa ai ndjeu një dhembje të re. Gjer atëherë kishte uruar që t'i flisnin kështu e ai të çlirohej nga ankthi. Po tani, kur vërtet i kishin folur thjesht e me dashuri, madje më tepër nga sa kishte menduar ai, ndjeu një tronditje në kraharor. «Përse i harrove shokët, përse?» — qortonte heshturazi veten, ndërsa ndiente dorën e shokut t'i shtrëngonte krahun.

Suati ishte komunist dhe shok i vjetër me Nuriun. Ai e kishte marrë vesh vendimin e tij për t'u bërë përsëri minator dhe qe kënaqur shumë. Kjo do të thoshte se Nuriu nuk i kishte prerë përfundimisht lidhjet me minierën dhe minatorët e, përderisa ishte kështu, ai do t'i ringrinte përsëri këto lidhje. Vërtet e kishte harruar minierën për një farë kohe, po e rëndësishme qe se ai erdhi përsëri. Suati mundahej t'i fliste sa më me përzemërsi, po Nuriut kjo i shkaktonte dhembje e ai mallkonte vazhdimisht vetveten që kishte humbur tërë ato vite, duke ndënjur larg minierës dhe minatorëve.

Gjer në hyrje të galerisë atë e përshëndetën mjaft njerëz. Disa me zë, disa me tundje koke, të tjerë duke i shtrënguar dorën e duke i uruar mirëseardhjen. Po pati dhe nga ata që i kaluan ftohtë, duke bërë sikur s'e shihnin. Sidoqoftë, në të dyja rastet, dhe kur e përshëndetnin dhe kur iknin të heshtur, ai ndiente dhembje e kërkonte t'u tregonte të gjithëve se kishte ardhur të bëhej si ata, që në minierë të kishte përsëri një emër të dalluar, si vite më parë, pasi e kishte ndier thellë gabimin. Po për këtë duheshin punë dhe prova të mëdha. Ky rikthim ishte shumë më i vështirë se fillimi në moshën 17-vjeçare. Shumë më i vështirë. Po ai duhej dhe do ta bënte.

Kur nisi të zbriste për në brendësi të galerisë, ndjeu një turbullim të lehtë. Dikur me galerinë që mësuar si me shtëpinë e tij. Dinte çdo gjë, largësitë, hapësirat. Mund të ikte dhe symbyllurazi, kurse tani çdo hap duhej hedhur me kujdes. Kishte gjëra të reja, hapësira dhe rrugë të panjohura për të. Dëgjonte nëpër galeri jehonën e hapave të minatorëve. Veshët zunë t'i oshëtinin. Zhum. Zhum. Zhum. Ndjeu marrje mendsh. Po s'e dha veten dhe u përpoq të ecte pas hapave të minatorëve.

Zhum. Zhum. Zhum. Oshëtinin hapat e tyre nëpër galeri.

Në qendër, aty ku mblidheshin të gjithë për të marrë detyrën e ditës, përgjegjësi i dha dorën dhe e përshëndeti Nuri Drenin. Pastaj i caktoi vendin e punës pranë Suatit. Kjo gjë e gëzoi dhe gjithnjë e më shumë e ndiente veten më të çliruar nga turbullimi i natës. Kaq thjesht. Kaq natyrshëm. Kaq ngro-

htë. Nuk e kishte marrë kurrë me mend se do ta prinin kështu. Dhe kishin të drejtë të silleshin si të donin me të. Natën gjatë gjithë pagjumësisë kishte përfytyruar se si përmendej emri i tij nëpër shtëpitë e minatorëve, si qeshnin në klubin e minierës ata, duke folur për të, si fëmijët në mëngjes do ta tregonin me gisht «ja, ai».

Po tani shihte se kishte qenë i gabuar në përfytyrimin e tij. Atë e kishin pritur ngrohtë. Ndjeu përsëri atë valë të ngrohtë gjaku që po ia hiqte nga trupi mpirjen e gjymtyrëve.

Ai po ribëhej minator. Shokët dëshironin që ta thërrisnin sërish me këtë emër. E ai duhej të bënte çmos që të meritonte këtë ngrohtësi e besim të shokëve. Duke menduar kështu, mori martelin në dorë. Kishte kaq vjet që s'e kishte prekur. Iu duk i rëndë e në fillim u skuq, po i bindur s'e lëshoi nga dora.

GRUMBULLUESI I VJETËRSIRAVE

Tani, kur ta pyesnin se ç'punë bënte, atij do t'i vinte zor të përgjigjej. Do të shmangej, do të kalonte në një bisedë tjetër, apo... Nuk kishte qejf që të tjerët të mësonin se ai ishte grumbullues vjetërsirash. Megjithëse e dinte se kjo ishte e kotë, se ai do të punonte në një dyqan ku do të hynin e do të dilnin njerëz. Kjo gjë e shqetësonte. Mendonte se kjo lloj pune kishte diçka të mërzitshme, madje qesharake. Ndryshe që të thoshe montator, shofer, mekanik, po grumbullues vjetërsirash nuk shkonte fare.

Ky shqetësim i këtij burri që po hynte në të pesëdhjetat, me siguri që nuk do të ndodhte, po të mos që sëmurur. Prandaj e kishin caktuar të punonte në një punë të tillë të lehtë, të përshtatshme për shëndetin dhe për moshën. Në qytet së shpejti do të fillonte nga puna një fabrikë e re për prodhimin e letrës dhe veç lëndës së parë, për nxjerrjen e saj do të përdroreshin dhe letrat e panevojshme e për këtë arsye që menduar të hapej një dyqan për grumbullimin e letrave e librave të pavlerë. Duke pasur parasysh shëndetin e tij, shokët menduan ta caktonin në këtë dyqan. Në fillim kundërshtoi ai me një lloj ner-

vozizmi po pastaj pranoi dhe u bind që e kishin për të mirën e tij. Pranoi, po në shpirt ndihej i fyer.

Dyqani i grumbullimit të vjetërsirave ndodhej në një qoshe të qytetit, në një nga dyqanet e vjetra të mbetura që para Çlirimit. Një dyqan i bërë me qerpiç, pak i lartë, me një derë të ngushtë dhe me një dritare me kanate prej dërrase. Dera që mbyllur me një dry të madh e të rëndë, që kërkëlliu me zhurmë kur, më së fundi, pas një ngurrimi të gjatë, ai kishte nxjerrë çelësat për të hapur dyqanin. Shtyu derën dhe para tij u shtri një dhomë e errët krejt bosh. Veç një tavoline të vogël, një karrigeje dhe një peshoreje nuk kishte gjë tjetër. Qëndroi ashtu me këmbë të hapura, si për të ruajtur drejtpeshimin, për një kohë të gjatë, duke shëtitur vështrimin nëpër katër faqet e murit. Iu duk vetja si i braktisur. Ku u zhdukën tërë ata shokë, tërë ajo zhurmë e makinerive? Vështroi dhe një herë muret, pastaj tavanin, dyshtemenë, tavolinën, karrigen. Pa veten e tij. I erdhi për të qeshur. Pastaj papritur mendoi ta mbyllte me të shpejtë derën, të vinte përsëri drynin e madh e të rëndë, të ikte me vrap e të dorëzonte çelësat, pa të bëhej ç'të bëhej. Rrihej kështu, si në mes të shkretëtirës? Po nuk lëvizi. Iu kujtua se ata që e caktuan këtu e kishin për të mirën e tij, në fund të fundit dikush duhej ta bënte këtë punë.

Dita e parë e punës. Iu duk qesharak një fillim i tillë pune, pa njeri, pa urimet e të tjerëve me të cilët do të punosh, pa shtrëngimin e duarve të tyre, pa thirrje zërash, pa zhurmë makinerish. Një ditë pune pa ditur se ç'do të bënte. Do të rrinte ulur në një vend, në karrige e do të priste njerëz. Po me siguri që s'do të vinte kush, se as nuk e dinin e as do të bëheshin merak të sillnin letra të vjetra. Atëherë

atij i mbetej të numëronte minutat e të ndiqte lojën e rrezeve të diellit që vinin nga kanatet e hapura të dritares. Nuk po mësohej me këtë gjendje. I vinte çudi. Një dhomë. Një dyqan. Një karrige. Një peshore. Një heshtje e plotë. Do të rrinte aty, në atë qoshe disi të humbur të qytetit, fill i vetëm, tërë ditën e ditës, kur pak më tej ngriheshin muret e një uzine të re, pas të cilave kishte gjallëri, zëra njerëzish, të thirrura, lëvizje, të qeshura, një hapësirë tjetër plot jetë. Rrudhi ballin i mërzitur, psherëtiu dhe lëshoi duart mbi tavolinë. Vështroi me kujdes të madh të gjithë gishtërinjtë me radhë. Me ta, me pëllëmbën e dorës lidheshin vitet më të mira të jetës së tij, vitet e punës, vërtet të lodhshme, po të bukura. U mundua të kujtonte ditët e tij të mëparshme. Ato po, ato ishin ditë. Ditët kur punonte dhe ai për të ngritur Shqipërinë e re. Kurse tani... A mund të ndiente kënaqësi nga puna në këtë dhomë të boshatisur, ku do të kishte vetëm letra të vjetra, të pavlera? Në mbrëmje s'do të guxonte të ulej gjëkundi e të bisedonte me njeri. Të tjerët do të flisnin për prodhime të reja, për vepra të reja, kurse ai... Për çfarë të mburrej ai në mbrëmje? Psherëtiu përsëri dhe u ngrit nga karrigia. Vendosi të shkonte për të pirë një kafe. Aty pranë ishte një kafene, ku bënin kafe të mira. Njerëzit nuk e dinin akoma që aty kishte një dyqan. Ata qenë mësuar ta shihnin gjithnjë të mbyllur me drynin e madh, ndaj mund të shkonte pa merak. Mbase takonte njeri dhe kalonte dita. Ishte afruar te dera dhe po bëhej gati ta tërhiqte për ta mbyllur, kur u shfaqën disa nxënës të vegjël shkollë me çanta në duar. Ata rrëshqitën nëpër derën gjysmë të hapur dhe filluan të vijnë rrotull në dhomën bosh. Gjallëria e tyre, bisedat me zë të

lartë prishën atë qetësi të varur në boshllëkun e dhomës. Grumbulluesi mbeti pa lëvizur, i hutuar nga kjo ardhje e befasishme e fëmijëve, po pastaj filloi të buzëqeshte, sepse ndjeu një farë çlirimi të brendshëm nga mërzitja e gjeratëhershme.

— Xhaxhi, ç'është kjo? Përse është hapur sot? Ne e kemi gjetur gjithnjë mbyllur? — Fëmija që pyeti ishte një djalë 10-vjeçar, me sy të kaltër, të mëdhenj e të lëvizshëm.

— Ky është...

Po ç'duhej të thoshte? Të thoshte që ishte një dyqan vjetërsirash? Atëherë mbase fëmijët do të qeshnin dhe do të thoshin «Ç'i do ti, xhaxhi, vjetërsirat, ato janë të vjetra, të pista», dhe do të rrudhnin buzët me përçmim. Atëherë...

— Ky është një dyqan për grumbullimin e librave të vjetër dhe të panevojshëm. — Foli pastaj njëherësh ai, si të nxirrte ankthin që kishte. Mori frymë thellë dhe priti reagimin e fëmijëve.

— Dyqan vjetërsirash? — pyeti serioz një tjetër, më i rritur se i pari.

— Edhe ashtu, — shqiptoi nëpër dhëmbë burri.

— O, po ne në shtëpi kemi plot libra e revista të vjetra. Babai i ka vendosur në një qoshe sënduku dhe ato janë të verdha si gjethet e pemëve në rrugicën tonë dhe plot pluhur. Nëna, sa herë rregullon sëndukun, i ka bezdi, se kanë zënë goxha vend, — tha më i madhi i fëmijëve.

— Më duket se edhe ne kemi në shtëpi libra të vjetër.

— Edhe unë, — tha një i tretë.

— A t'i sjellim, xhaxhi? — pyeti përsëri qetë i pari.

— Pyesni njëherë prindërit. Po t'ju lënë ata, i

sillni. I blejmë me peshë, — tha i kënaqur grumbulluesi. Fëmijët lëshuan edhe disa tinguj të gëzuar dhe ikën me vrap.

«A thua po fillon vërtet dita e punës?» — pyeti veten disi i habitur. Harroi që qe ngritur për të pirë kafe e vajti e u ul përsëri në karrigen e vet mu në mes të dyqanit.

Të nesërmen i pari erdhi djali me sy të mëdhenj, të kaltër e të lëvizshëm. Në dorë mbante një çantë plot me libra. Gati e tërhiqte zvarrë. I nxori dhe i vuri në tavolinë.

— Merri, xhaxhi. T'i solla. — Grumbulluesi buzëqeshi. Zgjati dorën dhe i përkëdheli lehtë kokën. Pastaj mori me kujdes librat që djali i kishte vënë mbi tavolinën e ulët. Disa ishin të plotë dhe me kapakë të trashë. Të tjerë të përgjysmuar e me fletë mangut, ndonjë vetëm ca fashikuj. I mori me kujdes dhe i vuri në peshore. Ishte hera e parë që peshonte dhe veproi shumë ngadalë.

— 7 kg e 600 gr, — tha pastaj serioz, sikur të kishte peshuar ndonjë gjë të rëndësishme. Bëri llogarinë e nxori paratë për t'ia dhënë djalit. Po dora i mbeti e varur në ajër.

— Ç'janë këto? — pyeti i habitur fëmija.

— Vlera e librave. Unë ju thashë se i paguajmë ato që sillni. Ato që solle ti kushtojnë kaq lekë. Merri!

— Po unë nuk i solla për t'i shitur. — Fëmija fliste si i rritur.

— Po pse i solle atëherë?

— Na thatë ju dhe unë i solla.

— Mirëpo ne i blejmë. Unë nuk ju thashë t'i sillni falas. Grumbulluesi i zgjati përsëri paratë drejt fëmijës.

— Nuk i marr. As babai e as nëna nuk më thanë të merrja para. Kur u thashë për librat, nëna u gëzua dhe tha: «Merri dreqin, se na kanë zënë vendin».

— Mirë, mirë, po lekët të takojnë dhe do t'i marrësh.

Pas pak fëmija tha «ditën e mirë» dhe fluturoi si zog drejt derës.

Grumbulluesi e përcolli i gëzuar. Po s'pati kohë të mendohej se erdhën dy fëmijët e tjerë që sollën libra. Fëmijët s'qëndruan shumë dhe si përsëriten u larguan. Grumbulluesi mbajti një çast sytë nga dera dhe pastaj u ul. Ndjeu një gëzim të ri që s'e kishte provuar më parë. Në zërat dhe veprimet e fëmijëve kishte gjetur një dëshirë të shfaqur hapur. Ata i kishin sjellë librat me dëshirën e atij që hedh tej diçka të vjetër e të mykur. Përfytyroi dhe një herë ardhjen e tyre, zhurmën e gëzuar, zërat e iu bë se në atë hapësirë dallëndyshet kishin ngritur fole të e tyre. Tundi kokën i çuditur nga ky ndryshim i menjëhershëm. As që e kishte marrë dot me mend se mund të fillonte kështu. «Mirë, mirë», mendoi i gëzuar dhe zgjati dorën për të marrë një libër nga ata që kishin lënë mbi tryezë fëmijët. Libri i zverdhur mezi ruante gërmat e titullit, ku ai me mundim arriti të lexonte një fjalë italisht. Ishte një roman aventurë, nga ato që botoheshin pa hesap në kohën e Zogut dhe të Italisë. E shfletoi dhe në sy iu rrokullisën fraza të ndërprera në gjuhën italisht. Fjalë, gërma, emra katolikë. E hodhi mbi dysheme. Mori një tjetër. Përsëri emri i shtypshkronjës italiane, gjuha e huaj. Nuk e shfletoi fare, mërmëriti diçka sharëse dhe e hodhi tej me neveri. «Sot ende s'e kam pirë kafën», mendoi dhe u ngrit nga karrigia.

Në kafene nuk ndenji shumë. Sido që të qe tani ishte marrë vesh se ishte një dyqan për mbledhjen e vjetërsirave dhe njerëzit mund të vinin nga çasti në çast. Një ditë më parë kishte menduar ta kalonte ditën në kafene. Mori filxhanin e kafes dhe zuri një qoshe. Pati shqetësim se mos vinin njerëz dhe e gjenin mbyllur dyqanin, prandaj e piu kafen shpejt dhe u kthye përsëri në tavolinën e tij me libra të vjetër. Tani mbi tavolinë qe bërë një tog i madh librash dhe ai mori t'i sistemonte në një qoshe të dyqanit. Librat e grisur, të bërë vrima-vrima nga minjtë i vendoste në qoshe. Njëpër sy i kalonin tituj të shkruar me germa të mëdha e të verdha, emra autorësh, fletë ku s'dukej asgjë, piktura. Gjithçka e një kohe të vjetër. Ai i shihte me përcmim dhe i prekte me majat e gishtërinjve, si të kishte frikë se mos i ndoteshin duart.

Befas ndali. Lëshoi përtokë librat e tjerë dhe mbajti në dorë një broshurë të hollë me pak fletë. Në krye të fletës së parë kishte lexuar «Mbretëria e Zogut». E shqiptoi me zë. Nënqeshi. U ul në karriqe duke e mbajtur në dorë broshurën. U mundua që pas atyre fjalëve të rikujtonte kohën e disa viteve më parë, qytetin e tij të vogël e të humbur, shtëpitë përdhese, pazarin me shumë rrugica e kthesa. Iu kujtuan ecejaket e kota nëpër ditët plot varfëri, kthimi i trishtueshëm në mbrëmje në shtëpi, fytyrat e urryera të tregtarëve, te të cilët hynte vazhdimisht në borxh. Vështroi përsëri atë copë broshurë të zhubravitur dhe plot njolla e nënqeshi. «Na e more të keqen», — tha me një zë plot qesëndi.

Hapi fletën e parë. Shfletoi. «Industria e Mbretërisë përbahet prej...» Atij i rrëshqiti e qeshura nëpër tërë fytyrën. I lëvizti në sy, në ballë, në buzë.

«Bujqësia e Mbretnisë përbahet...» E qeshura e pushtoi.

«Arsimi i Mbretnisë...» E qeshura kishte marrë rrugë e s'kishte asnjë mundësi për t'u ndalur. Qeshte si të kishte vite pa qeshur. Në atë broshurë ai gjeti të shkruar në mënyrë zyrtare mosgjënë e kohës së Zogut, atë prapambetje e mjerim që tani, kur shihte me sytë e tij se ç'kishte bërë Partia, i dukej e çuditshme se si kishte pasur një shtet të tillë, kaq të dobët, që në industrinë e vet fuste dhe një kovaçanë të rëndomtë, që krenohej me një arsimim ku 80 për qind e njerëzve ishin analfabetë.» Këtu është thënë zyrtarisht, me vulën dhe me firmën e naltmadhnisë së tij, mbretit Zog i Parë, se unë duhet të qesh pa pushim», — tha me vete grumbulluesi i vjetërsirave dhe vazhdoi të qeshurën. «Ha, ha, ha! Mbretnia e Shqypnisë me vulën e madhe të mbretit Zog.» — Foli me përçmim po i erdhi përsëri për të qeshur nga fakti që ai libër «i rëndësishëm» ndodhej në dyqanin e errët.» Mbretnia e mbretit Zog e futur këtu në këtë qoshe të dyqanit tim të vjetërsirave», — mërmëriti ai nëpërmjet së qeshurës. Tundi kokën gjithë qejf dhe e peshoi në dorë broshurën.

«Naltmadhnia e tij, mbreti Zog, peshon... Prit ta peshojmë më saktë.» Vuri broshurën në peshore. E peshoi me kujdes. S'ishte shaka. Do të peshonte një mbretëri dhe një mbret.

«Mbretnia e Shqypnisë, me industrinë, me bujqësinë dhe me arsimin e saj, mbretnia me vulën e madhe të mbretit Zog peshon 200 gr», — tha me ceremoni grumbulluesi duke qeshur përsëri. Aty do të sillnin gjithmonë broshura të tilla të dala boje, të zhbravitura e të hedhura tej nga koha.

— Mirë, mirë, mendoj ai duke parë togun e librave në qoshe të dyqanit. Nuk kishte menduar se do të gjente një kënaqësi të tillë në atë dyqan të bo-shatisur. E hodhi broshurën në togun e vjetërsirave dhe u ngrit.

Nga dritarja vështroi qiellin e pastër dhe muret e veprës që ngrihej pak më tutje. Nga dera e hapur futeshin dielli dhe zhurma e gëzuar e punëtorëve. Buzëqeshi. Ktheu kokën dhe vështroi togun e librave të pavlerë.

SHOFERI I RRUGËVE PYJORE

Ai vuri re anës rrugës një siluetë njeriu dhe një dorë që u zgjat në rrjedhën e ndritshme të projektorit. Pastaj, në fashën e dritës hyri dhe trupi i plotë dhe ai shqoi një vajzë. Shfaqja e vajzës e habiti atë. Iu duk i çuditshëm fakti që ajo ishte një vajzë e vetme, jo e atyre anëve, që priste natën në udhë. Makina kishte filluar t'i afrohej dhe ai po shquante më saktë figurën e vajzës, që më parë ruante vetëm konturet e trupit të njeriut. «Të ndaloj apo jo? — pyeti veten shoferi. — Mbase do të jetë më mirë të mos e marr... Po ajo është e vetme e me siguri do të ketë ndonjë hall». Ende s'kishte vendosur të ndalonte apo jo, edhe pse uli shpejtësinë. Makina që tani fare pranë vajzës që vazhdonte të rrinte me dorën e nderë përpara. «Ç'të bëj?» — pyeti veten kushedi për të satën herë. S'dinte ç'të bënte. Pastaj frenoi papritur me zhurmë, duke lënë dy vija në asfalt. Kishte ndaluar disa metra larg vajzës dhe tani po priste atë të vinte me vrap. Nga xhami i hapur i dritares dëgjoi vrapin e nxituar të saj. Pastaj të dhaturit e shpejtë, kur ajo shqiptoi shpejt emrin e qytetit ku donte të shkonte, që shprehte jo vetëm lodhje por edhe

shqetësimin se mos mbetej në rrugë. Këtë gjë shoferi e vuri re dhe në sytë e ngritur lart për të pritur përgjigjen.

— Eja, — i tha lehtë ai, duke i treguar me kokë anën tjetër të kabinës. Vajza vrapoi me të shpejtë para makinës dhe në dritën e verdhë u duk trupi i drejtë i saj. Hapi derën, hodhi mbi sedilie një çantë të zezë sportive, pastaj u ngjit lart duke u mbajtur me vështirësi në derën e hapur dhe skajin tjetër të kabinës. U ul në sedilie dhe mbylli me kujdes derën.

— Tërhiqe fort, — foli shoferi. Ajo provoi dhe një herë, po shoferi zgjati dorën dhe e mbylli vetë derën.

— Falemnderit, — shqiptoi vajza me zë të butë. Shoferi ndezi gazin dhe shkeli pedalën. Vajza zuri vend më mirë në sedilie, duke vështruar drejt në pjesën e xhadesë që ndriçohet nga farët e makinës. Makina u lëkund dhe nisi të lëvizte përmes xhadesë. Shiritat e verdhë të projektorëve, që pak më parë dukeshin si të ngrirë, tani nisën të lëkundeshin duke ndriçuar trungje pemësh, degë të dala, copa shkëmbinjsh, copa dheu. Vajza, që gjer atëherë kishte pasur vetëm dëshirën për të hipur në makinë, vështronte kalimthi shoferin. Ai iu duk rreth të dyzetave. Kishte tipare të rregullta, me një ballë të gjerë e flokë të shpupuritur.

Shoferi vështronte rrugën me vëmendje, duke e mbajtur timonin me të dyja duart dhe me një kujdesje të dukshme.

— Ç'punë bëni? — pyeti ai për të prishur heshtjen, që më pak se kushdo tjetër e durojnë shoferët.

— Jam mjeke.

— Këtyre anëve? — pyeti përsëri ai.

— Po. Në një fshat matanë rrugës.

— Është larg?

— Gati dy orë më këmbë.

Shoferi heshti. Vështrroi kilometrazhin, pastaj rrugën dhe ngadalësoi shpejtësinë.

«Më duket se u lëkund pak ana e djathtë», mendoi, duke mbajtur vesh lëkundjet e makinës.

— Keni kohë që punoni këtej? — pyeti përsëri shoferi i qetësuar.

— Dy vjet, — tha vajza qetë, si të thoshte dy ditë.

Atij i bëri përshtypje qetësia e vajzës, në zërin e së cilës nuk ndihej asnjë notë ankimi.

— Ku keni qenë? — pyeti vajza, duke kthyer kokën nga ai.

— U ngarkova me trupa.

— Ju ngarkoheni në Pyllin e Madh, — tha vajza, duke dashur të tregonte se e dinte mirë vendin ku përgatiteshin trupat.

— Keni qenë atje?! — pyeti shoferi pak i çuditur.

— Po. Një ditë patëm një urgjencë aty. Isha dhe unë. Qe dëmtuar një punëtor i sharrave.

Shoferi u mundua ta përfytyronte mes sharrëxhinjve ashtu me bluzën e bardhë, duke rendur mes drurëve e pishave të mëdha kurorëgjelbra për të ndihmuar të dëmtuarin. Iu duk diçka e bukur dhe fisnike.

— Ju keni zanat të bukur, — tha shoferi.

— Çdo zanat ka bukurinë e vet, — tha vajza.

Shoferit i pëlqeu përgjigjja e vajzës se në të çmohej dhe puna e tij.

— Ashtu është, — pohoi i gëzuar ai.
— Këtë rrugë bëni çdo ditë? — pyeti vajza.
— Po, — u përgjigj qetë shoferi.
— Rrugë e largët, — tha ajo. — Është dhe e rre-
zikshme. Ka kthesa të shumta.

— Rrugë malore, — foli shoferi me qetësinë e
tij të zakonshme.

Pastaj ata heshtën. Shoferi vazhdonte të vësh-
tronte me kujdes timonin, rrugën dhe kilometra-
zhin. Tani jashtë makinës gjithçka ishte kredhur në
errësirë dhe shkëmbinjtë anës rrugës shfaqeshin
krejt papritur, sikur dilnin befas nga toka. Pastaj
zhdukeshin po aq papritur në mjegullën e errët të
natës. Vajza u lodh duke ndjekur shfaqjen dhe zhdu-
kjen e tyre dhe mbylli sytë. «Kanë tërë pasditen që
më presin, — mendoj vajza, me sytë e mbyllur. —
Do të jenë bërë merak. Megjithatë do të gëzohen
kurrë të më shohin. Rëndësi ka që sonte do të jem
aty.»

Shoferi vështronte kalimthi vajzën që rrinte me
sy të mbyllur. «Po fle», mendoj.

Shoferi shtriqi trupin si për t'u çmpirë. Ndi-
hej i lodhur. Treti vështrimin përpara në rrugën e
qetë dhe të errët. «Të udhëtosh në ndajnatë është
diçka e bukur, sepse dhe rruga është më e qetë dhe
vapa s'ka më forcë», mendoj shoferi dhe kaloi si me
përkëdheli dhe dorën e majtë mbi timon, por një
lëkundje e makinës e tronditi. Vazhdoi rrugën, po
lëkundja në anën e djathtë u përsërit. Ndali menjë-
herë shpejtësinë. Vajza hapi sytë nga frenimi i ma-
kinës.

— Ç'është? — pyeti disi e trembur.
— Asgjë, — tha shoferi. — Një kthesë e papri-
tur.

Vajza u qetësua dhe u mbështet përsëri në sedilie.

— Në shtëpi shkon? — pyeti shoferi.

— Po.

— Nuk gjetët makinë më parë?

— Dola vonë në rrugë. Nuk munda më parë. Erdhi një i sëmurë dhe u mora me të. Kur dola në rrugë po binte dielli. Të thashë, fshati është larg, gati dy orë e ca më këmbë larg xhadesë. Dhe sonte duhej të isha patjetër në shtëpi.

— Domethënë ata të shtëpisë të presin?

— Po, që nga pasditja.

— Do të jenë bërë merak atëherë.

— Tani më ndryshe, sikur janë mësuar, po vitin e parë bëheshin shumë merak. Nëna sidomos.

Vajza vuri buzën lehtë në gaz dhe me siguri mendonte për nënën.

Shoferi tundi kokën. «Të gjitha nënat njëlloj janë.» Iu kujtua udhëtimi i vet i parë, meraku i nënës, që e kishte pritur gjer vonë dhe kur kishte ardhur e kishte puthur gjithë mall.

— Sa kohë keni pa shkuar në shtëpi?

— Tre muaj e ca, — tha vajza thjesht.

— Besoj se je mësuar me jetën e fshatit.

— Mirë. S'kaloj keq. Më kanë pritur gjithnjë ngrohtë. Në përgjithësi janë njerëz të mirë. Sillen...

Po shoferi s'po e dëgjonte më. Iu bë se ana e djathtë u lëkund përsëri e këtë radhë më fort. «Duhet të ndaloj», mendoi menjëherë ai. Shoi motorin dhe makina filloi të ngadalësonte shpejtësinë. «Të këtë rënë kaq shpejt?» — mendoi pak i mërziur shoferi. Hapi derën e kabinës e me një kërcim u gjënd në xhade. Vajza pa se si doli ai nga errësira, si kaloi në lumin e dritës së makinës e u zhduk

përsëri në errësirë. Dëgjoi lëvizjet e tij nga ana e saj dhe mbështeti kokën në xham për të parë ç'po bënte shoferi. Po s'pa gjë, shikimi i vajzës shqoi përtej xhamit vetëm errësirë. Pas dy minutash koka e tij u duk përsëri. Kaloi dritën dhe hapi derën e kablnës. Makina u nis dhe vajza u çlirua nga shqetësimi që pati kur makina ndaloi.

— Ç'kishte? — pyeti ajo.

— Asgjë, — tha shoferi me shpërfillje të shtirë, po që vajza s'e kuptoi. — Kushedi si e kanë shtruar sonte për ty, — bëri shaka ai për t'i hequr mendjen vajzës nga ndalesa.

— Me siguri, — foli vajza duke qeshur.

«Nuk e di në do të na çojë gjer në vend apo jo, — mendonte ndërkaq shoferi. — Ku dreqin u prish goma e pasme. S'kam as gomë rezervë. Kam dhe ngarkesë. Më duket se bëra gabim që e mora vajzën me vete. Po sikur të mbetemi në rrugë? Megjithatë s'mund ta lija pa marrë. Ajo s'duhet të marrë vesh për gomën. Do të shqetësohet.» Ai vështroi atë. Vajza vështronte rrugën që shquhej në dritën e verdhë. Priste shfaqjen e qytetit të saj, hyrjen e tij, rrugët në njërën prej të cilave ishte shtëpia e saj. «Duhet të ec ngadalë. Nuk duhet të shpejtoj. Kështu mbase mban më shumë goma.»

Makina zvarrisej ngadalë nëpër pjerrësitë mallore të rrugës. Vajza filloi të mërzitej. Tani mund të vinte re fare qartë format e pemëve, të gurëve faqeve të malit, kur mbi to binte drita e makinës. Ajo kishte kohë t'i dallonte mirë të gjitha objektet e rrugës. Ndërkohë hodhi sytë të shihte lëvizjen e shigjetës në fushën e kilometrazhit. Shoferi, që ndiqte në heshtje çdo lëvizje të saj, kuptoi se ajo po mërzitej. «Mbase mendon që s'jam shofer i zoti, po

neve na duhet të ecim ngadalë, që të mos mbetemi në udhë», mendoi shoferi.

Kërkoj të niste përsëri bisedën, po s'po gjente asnjë fjalë për të filluar. Shqetësimi ia kishte ndrydhur mendimin.

— Në ç'orë mund të mbërrijmë? — pyeti vajza dhe shoferi e ndjeu veten disi të lehtësuar që ajo kishte prishur heshtjen atë çast.

— Ndoshta nga ora nëntë, — tha shoferi jo pa dyshuar në thënien e tij, ndonëse u përpoq që në zërin e tij të mos ndihej asnjë shenjë dyshimi.

Makina vazhdonte të lëvizte në xhadenë e vetmuar. Asfalti ndriste nga shkëlqimi i dritave dhe pastaj përsëri kridhej në errësirën e thellë të natës.

Vajza kishte filluar të kotej.

Shoferi shtrëngoi duart mbi timon.

Shigjeta e kilometrazhit pothuajse rrinte e palëvizur. Makina ikte ngadalë dhe qetë që të mos kishte shumë tronditje dhe goma të mbante të paktën gjer në qytetin ku do të zbriste vajza.

«Goma duhet të jetë nxehur dhe është mirë që ta ftoh ca. Atje më poshtë është një çezmë dhe do të ndaloj, po jo si herën e parë po me kujdes, që vajza të mos dyshojë për asgjë», mendoi shoferi dhe u mundua t'i fliste vajzës që kishte hapur sytë.

— Fjete? Qenke lodhur sot!

— Dremita pak. Rrugë e gjatë.

Shoferi e ndjeu dhe më të qartë mërzitjen e vajzës. «Po ta dijë ajo shkakun e vërtetë do të më japë të drejtë, — mendoi shoferi. — Sepse, në fund të fundit për të po vazhdoj të udhëtoj, ndryshe do të kisha qëndruar gjer në mëngjes këtu.»

— E bëni shpesh këtë rrugë e nuk besoj t'ju duket e gjatë, — vazhdoi vajza. Shoferi donte të tho-

shte se kjo s'qe gjë hiç, se kishte bërë rrugë më të gjata e më të vështira, dhjetë herë më shumë se kjo, po vuri re shfaqjen e çezmës anës rrugës dhe nuk tha gjë. Vështroi ujin që rridhte pa ndërprerje dhe ndjeu një farë gjallërimi në trup. Shoi motorin dhe ndaloi makinën pranë çezmës. U përkul dhe kërkoi me sy kovën e ujit. Ajo që në vendin e saj. E mori me të shpejtë dhe kërcëu menjëherë jashtë. «Më mirë në fillim t'i hedh ujë radiatorit. Ajo nuk duhet të dyshojë si herën e parë», mendoi ndërsa priste kovën të mbushej. Radiatori donte pak ujë dhe pjesa më e madhe lau turirin e makinës. Megjithatë ai e la hapur radiatorin dhe mbushi përsëri kovën. Kaloi në anën e djathtë të makinës dhe e lëshoi me forcë ujin mbi gomën e pasme. Pa se si u ngrit avulli nga nxehtësia e llastikut dhe u kënaq. «Kështu, kështu», mendoi dhe u kthye të mbushte kovën përsëri.

Vajza nuk mund të shihte se ç'bënte ai. Vështronte vetëm se si dukej e zhdukej koka e shoferit, sa herë që ai mbushte kovën e kalonte në anën e djathtë të makinës. Shoferi i hodhi disa herë ujë gomës, gjersa avujt nisën të rralloheshin. Pastaj preku me përkëdheli gomën. «Do të na çosh, me siguri që do të na çosh. Nuk është mirë të mbetemi në rrugë. Të isha vetëm, tjetër punë. Ti e di sa herë kemi fjetur në rrugë. Po sonte, jo. I kam dhënë fjalën vajzës se do ta çoj sonte në shtëpi. Mos më turpëro.» Shoferi provoi dhe një herë fortësinë e gomës dhe u shfaq përsëri në shiritat e verdhë të dritës. Mbylli kapakun e radiatorit me qetësi, duke hedhur vështrimin brenda në kabinë.

Vështrimi i tij hasi atë të vajzës.

«Mos u mërzit se për të mirën tënde e kam. Më mirë të vonohemi ca, se të mos arrijmë fare sonte»,

foli pa zë shoferi, duke u munduar të përfytyronte se ç'do të bënte vajza, nëse papritur makina do të mbetej në vend. «Duhet të jetë vajzë e guximshme. Kishte dalë e vetme në rrugë, ndonëse kishte zënë të ngrysej. Megjithatë nuk do t'i them gjë. Është më mirë kështu. Pastaj dhe goma u ftoh ca dhe ma merr mendja se do të na çojë në vend.»

Ai hapi derën e kabinës dhe u ul me vrull në sedilie. Lëvizi marshin dhe makina mori rrugën me shpejtësi. «Tani do të ecim më shpejt, meqë goma u ftoh pak dhe rruga është më e drejtë.» Makina ikte shpejt dhe ai kënaqej se nuk po ndiente më shumë lëkundje nga ana e djathtë. Vajza vuri re shpejtësinë e makinës dhe lëvizi me një farë gjallërie. Shoferi e ndjeu këtë dhe u kënaq akoma më tepër. «Kur të arrijmë do t'ia tregoj se si qe puna. E ç'rëndësi ka kjo»... mendonte ai duke ngarë me kujdes makinën. Befas vajza vuri re një objekt të njohur, që ajo e konsideronte si portën e parë për të hyrë në qytetin e saj.

— Tani s'kemi dhe shumë, — tha ajo.

Shoferi ndjeu gëzim në zërin e saj dhe buzëqeshi lehtë.

— Nëna do të çuditet kur t'i shkoj në këtë orë. Me siguri do të kenë menduar se s'do të shkoja sonte, meqenëse u vonova.

— Megjithatë nëna do të gëzohet, — tha shoferi si të fliste për nënën e tij.

— Patjetër. Atë e merr malli shumë për mua. Po sonte kemi dhe një gëzim në familje. Kam një vëlla pak më të rritur se veten, i cili në punë ka njohur një vajzë me të cilën kanë vendosur të fejohen. Sonte ajo do të vijë për herë të parë në shtëpinë to-

në, dhe vetëkuptohet që nënës dhe të tjerëve s'do t'u vinte mirë që unë të mos isha.

Vajzës nga gëzimi s'po i pushonte goja dhe shoferi u drodh kur iu kujtua përsëri goma që mund të binte dhe uli shpejtësinë.

Nga kënaqësia që po i afrohej qytetit të vajzës, ai kishte harruar për një çast se mund të mbeteshin në rrugë. Shqetësimi i tij, dhe pse nuk kishte më peshën e parë, ishte përsëri serioz. Vajza tregoi me dorë një urë të vogël.

— Po afrohem, — tha me entuziazëm.

— Po, po, — mërmëriti shoferi duke iu shtuar siguria e mendimit se do të arrinte në vend. «Goma po qëndron e fortë», mendoi ai me një kënaqësi të ligjshme për kalimin e mundimit të shqetësimit të asaj mbrëmjeje. Lëshoi krahët mbi timon me kënaqësi. Shkeli përsëri gazin, shtoi shpejtësinë dhe nisi të vërshtëllente lehtë melodinë e një kënge popullore. Vajza ktheu kokën e habitur. Ai vështroi atë dhe buzëqeshi lehtë. «Ka të drejtë të habitet. Gjithë rrugës kam ndenjtur i vrenjtur, kurse tani papritur fillova të këndo». Dhe po aq papritur e ndërpreu atë dhe vuri re vajzën që po bënte gati çantën dhe rrjetën. Këto lëvizje të saj e bënë shoferin të rimerrte këngën, po kësaj here me zë e me fjalë.

Gjatë gjithë rrugës e kishte shqetësuar kjo përgatitje e qetë për zbritje, marrja e çantës, rregullimi i xhakëtës, gjithçka që kishte të bënte me mbërritjen në vendin e duhur.

Projektorët filluan të përpinin hyrjen e qytetit. Shoferi kuptoi se qe lodhur shumë, sa asnjëherë, dhe kur kishte bërë rrugë më të gjata e më të vështira s'pati ndier një lodhje të tillë të syve, të duarve e të trupit. Besoi se kjo lodhje i pati ardhur nga-

që gjatë gjithë rrugës e kishte mbajtur brenda vetes atë shqetësim.

— U vonova ca. Duhej të arrinim shumë më shpejt.

— Jo. Mirë. Rëndësi ka që erdhëm, — tha ajo.

— Po të mos kisha frikën e gomës, do të kishim ardhur shumë më shpejt.

— Çfarë?! — u habit vajza.

— Prisja që nga çasti në çast ne të mbeteshim në rrugë, sepse goma shfrynte ajër. Nuk besoja se do të na sillte gjer këtu. Në fillim nuk desha të të merrja, se i trembesha kësaj, mos mbeteshim në mes të rrugës. Po mendova se nevoja do të të kishte detyruar të dilje në rrugë. — Vajza i kishte ngulur sytë plot vëmendje e habi te shoferi, që fliste i qetë, me duart mbi timon. Ndjeu respekt për shoferin, për sytë e tij, për duart e vajosura, për krahët me mëngët e shpërveshura.

— Megjithatë, nuk shkoi keq. Goma mbajti mirë. Vërtet eca ca ngadalë dhe ti u mërzite, po ama erdhëm, — vazhdoi shoferi duke e parë ngrohtë atë.

Vajza nuk mundi t'i thoshte asgjë. Ndjeu se asnjë fjalë, sado me emocion të ishte, nuk do të mund të vlente për të shpërblyer tërë atë mundim të brendshëm të shoferit, të këtij njeriu fëmë thjeshtë. Ë vështroi gjatë, duke i buzëqeshur plot çiltërsi.

— Mund të zbresësh, — tha shoferi. — Në shtëpi të presin dhe është mirë të shkosh sa më shpejt.

TRENI I PARË I DITËS

Më së fundi treni u duk pas kthesës. Klithma e tij ushtoi nëpër mjegullën e atij mëngjesi të ftohtë janari. Njerëzit zunë të ngjiteshin në platformën e betonit. Të tjerë, të vonuar, nxitonin të arrinin trenin.

Treni u ndal duke shuar pothuajse krejtësisht zhurmën e rrotave mbi binarë. Filluan të zbrisnin ata që ishin brenda dhe të hipnin udhëtarët e rinj. Në vagonin ku u ngjita, kishte pak njerëz. Në sedilien, që nga larg m'u duk se s'kishte njeri, që ulur dikush me kokën mbështetur në tavolinën e vogël pranë dritares. Unë u ula përballë tij dhe ai s'bëri asnjë lëvizje, sikur të mos kishte ndodhur gjë. Ndoshta flinte dhe nuk ndiente ç'bëhej përreth. Në vagon kishte mjaft tym duhani. Më shumë kishte punonjës të hekurudhës që punonin larg shtëpive të tyre, për mirëmbajtjen e saj. Dalloheshin nga veshja e njëjtë, me xhupa blu dhe kapela prej mushamaje të zezë.

Ky ishte treni i parë.

Burri i ulur përballë meje vazhdonte të rrinte me kokën ulur e të linte përshtypjen e njeriut që është në një gjumë të thellë. Ai nuk lëvizti, as kur

treni u nis dhe u tund e u shkund me një dridhmë të fortë. Në sedilien pranë rrinin të mbështetur te njëri-tjetri një djalë e një vajzë. Ndoshta të fejuar. Njerëzit bisedonin. Ndonjë vështronte nga dritarja duke fshirë me mollëzat e gishtërinjve avullin e mbetur nga frymëmarrja e tyre në xhamin e trashë. Jashtë mjegulla po kthjellohej e pastërtia e mëngjesit filloi të dukej e plotë. Dëgjohej trokthi monoton i trenit.

Unë vështroja përjashta, ndonëse isha i detyruar të dëgjoja pothuajse të gjitha bisedat që bëheshin me zë të lartë.

Pas pak, burri përballë meje lëvizi kokën lehtë. Unë mendova se u zgjua, po ai vetëm sa ktheu kokën në anën tjetër. Dukeshin vetëm flokët e tij gështenjë, të ngjeshur e të pakrehur, ngaqë kishte mbështetur kokën në parakrah.

Ishte veshur me një xhup blu të bërë në disa vende me njolla vaji, qymyri dhe tymi. Dukej një xhup pune, bile kjo më bëri të mendoja se duhej të qe punëtor hekurudhe, megjithëse ata, zakonisht rrinin bashkë, grupe-grupe, bisedonin e pinin duhan. Po kushedi mbase është nga ata tipa që u pëlqen të rrinë vetëm. Ku ta dish. Hodha dhe një shikim nga ai. Ai vazhdonte të flinte.

Treni, pasi kishte ecur për një çerek ore me revan, uli shpejtësinë.

— Ku jemi këtu? — pyeti vajza gjithmonë e mbështetur te shpatulla e të fejuarit. Dikush i tha emrin e stacionit. Vajza përsëriti emrin krejt e mërëzitur dhe mbylli sytë.

Treni kishte ndaluar rëndë. Trenisti kishte frenuar tri, katër herë frenat e njerëzit kishin pasur një farë tronditjeje. Megjithatë njeriu përballë meje

as këtë radhë nuk lëvizi. Atëherë unë besova se vërtet ai duhej të qe në një gjumë të thellë.

— Po vonohemi, — tha dikush, meqë treni nuk po nisej dhe pse kaluan dy minutat e pushimit.

— Pritet të vijë treni tjetër.

— Kushedi sa do të vonohet.

— Jo, ja po vjen.

Nuk shkoi shumë e treni u lëkund dhe u vu në udhë. Në fillim me ritëm të ngadaltë, si çdo fillim vrapimi, pastaj rritja e shpejtësisë me rritjen e trokshit mbi shina. Tani përtej dritares shtriheshin pisha të gjelbra, pambarim, gëmusha të shumta të rritura në rërë e më tej deti, me qetësinë e tij të çuditshme në atë mëngjes të ftohtë janari.

— Shiko sa i qetë deti! — tha vajza që kishte hapur sytë papritur. — Çudi, si mund të jetë deti kaq i qetë në dimër? — vazhdoi ajo.

— Është lodhur. Mbrëmë ishte si i tërbuar, — tha një djalë me mushama të zezë pune. Mua m'u përfytyrua deti me dallgë të larta e të turbullta. Vajza vështronte detin. Burri përballë meje nuk kishte bërë asnjë lëvizje. Flokët gështenjë, parakrahu blu i xhupit, dora e mbyllur e trashë, e varur pak. Asgjë s'kishte ndryshuar.

Deti nisi të largohej e të humbiste nga korniza e dritares dhe unë fillova të mendoja për gjëra të ndryshme. Në stacionin tjetër zbritën punëtorët e hekurudhës dhe unë mendova se mos dhe burri përballë meje do të zbriste aty e mos duhej që ta zgjoja. I tunda pak parakrahun. Ai u ngrit çuditërisht shpejt.

— Më falni, — i thashë, — mos do të zbrisni këtu?

Ai ktheu kokën dhe vështroi nga dritarja për

— Shiko, sa i mirë është ai fëmija atje! — tha vajza.

Djali pohoi me kokë, duke i mbajtur sytë gjysmë të mbyllur ngaqë disa rreze dielli kishin filluar t'i binin në fytyrë. Vajza nisi të fliste me entuziazëm për fëmijën, për gëzimin e fëmijëve. Befas burri përballë meje lëvizi. Mbase e shqetësoi biseda me zë të lartë. Po nuk u ngrit. «Përse shkon në Tiranë, — vrava mendjen unë. — Ky sapo ka mbaruar turnin e duhej të flinte, të çlodhej. Përse? Duhet të ketë një arsye të fortë që e bën këtë.»

Vajza fliste për fëmijën me zë të lartë dhe burri lëvizi disa herë kokën.

Pak më vonë, fëmija që ndodhej diku pranë filloi të qante me një zë të mpreshtë dhe të fortë. Çuditërisht, burri ngriti kokën menjëherë e vështroi andej nga vinte e qara. Ishte një lëvizje e menjëherëshme, disi tronditëse dhe e trembur. Ai mbeti për disa çaste si i humbur, pastaj u qetësua dhe pa nga unë.

— Doni një cigare? — e pyeta dhe i zgjata pake-tën.

— Nuk kam ngrënë asgjë. Apo... ma jep një. Tani kisha bindjen se ai do të kishte ndonjë hall.

— Mos keni ndonjë hall? — e pyeta. Ai lëshoi një psherëtimë të zgjatur, që e shoqëroi me një të thithur të fortë të cigares.

— Kam shtruar gruan në maternitet, — tha pastaj me një zë që shprehte druajtje e që nuk kishte asnjë notë gëzimi. Përgjigjja e tij më vuri në dyshime të tjera. Lindja e fëmijës atë e kishte shqetësuar. Mbase kërkonte t'i lindte medoemos djalë.

Mund të kishte vajza e një djalë i duhej t'i trashëgonte mbiemrin.

— Të satën fëmijë e keni? — pyeta unë.

Ai nuk u përgjigj menjëherë.

— Të parën, — tha pas një heshtjeje të shkur-tër.

— Ç'dëshironi? — pyeta unë.

Ai heshti përsëri dhe unë u habita me heshtjen e tij të zgjuar. Fundja, kjo që një dëshirë dhe nje-riu mund ta thotë thjesht, pa ngurrim.

— Më lindi djalë, — tha pa asnjë gëzim, gjë që ma shtoi akoma më shumë habinë.

— Kisha kohë që e prisja këtë çast, lindjen e fëmijës, — tha pastaj duke vështruar gjithnjë andej nga duhej të që fëmija që qante. — Gjithmonë men-doja për të. Udhëtoja nëpër errësirën e qetë dhe më bëhej se dëgjoja të qarat e tij — vazhdoi ai dhe unë e lidha këtë me ndonjë fatkeqsi që mund t'i kishte ndodhur në jetë. Kam jetuar shumë net me të, — vazhdoi trenisti. Unë mundohesha ta përfytyroja trenistin në kabinën e vet, me vizionin e vogëlushit të ardhshëm. Ai e puthte atë, i puthte duart e njo-ma, sytë e vegjël, buzët e kuqe. E ngrinte me një dorë lart dhe fëmija qante. Ai e ngrinte akoma më lart e qeshte. — Afrimi i ditës së lindjes së tij ma shtonte gjithnjë e më tepër shqetësimin. Qenka e çuditshme pritja e lindjes së fëmijës. Të ngacmon të tërin e nuk të lë të qetë asnjë minutë. Nuk kam menduar asnjëherë se ç'do të lindë. Djalë apo vaj-zë. Kjo s'kishte shumë rëndësi. Unë doja vetëm një fëmijë. Një fëmijë të shëndetshëm. Një fëmijë buçko, me faqe të fryra sepse, që ta marrësh vesh ti, neve na ka lindur një fëmijë që s'rroi. — Trenisti heshti.

Në rjedhën e fjalëve të tij ishte tepër e lehtë të dalloje dashurinë prej prindi.

— Me siguri kësaj radhe do t'ju ketë lindur një fëmijë i shëndoshë, — thashë unë që, duke dashur ta ngushëlloja e ndjeva se kisha folur kot.

— Fëmija vërtet lindi i shëndetshëm, po gruan s'e kam mirë, e kanë shtruar urgjent në Tiranë.

— Kur u nisa mbrëmë për në punë, nëna më tha të mos nisesha, se fëmija mund të lindte atë natë, ose duke gdhirë e nesërmja. Po unë s'mund të rrija pa vajtur. Kemi shumë punë. S'mund të lija një tren të tërë pa punë. Atëherë nëna më porositi të kthehesha shpejt. Dhe vërtet s'u vonova. Ndërsa kthehesha më kumbonte në vesh e qara e fëmijës. Mirëpo ishte heshtje e madhe në shtëpi dhe unë ndjeva diçka të keqe. Mendova i hidhëruar se fëmija do të kishte lindur përsëri i vdekur. Kështu më ka lindur dhe një tjetër. Po nëna tha se gruaja ishte në rrezik ndërsa fëmija ishte mirë. E kishin dërguar pasmesnate urgjentisht në Tiranë. Nuk e kisha pritur këtë, as që e kisha menduar se mund të ndodhte dhe kështu. Tani jam i shqetësuar për të dy. Që të dyja janë qenie të dashura për mua. Do të qe e tmerrshme. Ajo është një grua e mirë dhe dua të shpëtojë patjetër. Është grua e mirë dhe unë e dua. Para se të nisesha telefonuam nga zyrat e drejtorisë dhe na thanë se është jashtë rrezikut. S'më durohet sa ta shoh. Është një grua e mirë dhe e duam shumë njëri-tjetrin. — Në zërin e tij dhembja dhe dashuria ishin të mpleksura pazgjdhshëmrisht.

— Do të shpëtojë medoemos, — i thashë.

Ai uroi që të qe kështu. Dëgjohej trokthi i trenit që nxitonte për në Tiranë.

NË DITËT E VERËS

Si gjithnjë në verë, plazhi merrte pamjen e vet të vërtetë, plot lëvizje njerëzish, zhurmë, të qeshura. Dukej sikur tani ai përpiquej në të gjitha mënyrat të plotësonte boshllëkun e ditëve të dimrit, të mbushte zbrazësinë e rrugëve të asfaltuara, të rërës së pashkelur, të detit që shtrihej i gjithëpushtetshëm në breg. Është një lëvizje e pandërprerë, që zë fill në rrugët me hije plepash e vjen e dendësohet pranë detit. Duket gati i pabesueshëm një ndryshim i tillë. Megjithatë ky është vetëm vizioni i ditëve të para, kur sapo fillon të bëhet ndërrimi i jetës së plazhit, nga një gjendje heshtjeje dhe vetmie në një lëvizje plot jetë.

Atij iu desh të vinte në plazh pikërisht në ditët më të gjalla e me një dendësi të madhe njerëzish. Me vete kishte marrë vetëm një çantë të vogël, ku kishte veglat e rrojës. peshqirin dhe ndonjë gjë tjetër të domosdoshme. Hyri në shtëpinë e pushimit të punëtorëve dhe kërkoi të regjistroje. Përgjegjësi e vështroi me vëmendje, sikur kërkonte të gjente diçka të veçantë te ky njeri, që vinte në kamp tri ditë pas fillimit të turnit. Në një farë mënyre ai

kishte të drejtë, se qe mësuar me mjaft të tjerë që i zinin rrugën disa ditë më parë e i luteshin t'u rregullonte dhomë të mirë me pamje nga deti. Megjithatë përgjegjësi nuk tha gjë. Bëri regjistrimin e i dorëzoi çelësin e dhomës. Tjetri falënderoi dhe ngjiti shkallët në heshtje. Gjeti numrin e dhomës dhe hyri brenda. Dhoma ishte komode, me dy shtretër të butë, tavolinë, abazhur, me gjithçka të nevojshme e të pastër. Ndenji një copë herë duke vështruar dhomën, pastaj uli çantën e vogël në dysheme dhe hapi dollapin. Nga rrobat e vendosura aty, kuptoi se shoku i dhomës qe preokupuar seriozisht për të kaluar sa më mirë pushimet. Pastaj ngriti perden e hollë të dritares dhe pa morinë e madhe të njerëzve që lëviznin në rërën e nxehtë dhe ujin e detit. Megjithëse e kishte parë shpeshherë detin, pasi banonte në një fshat aty pranë, tani iu duk disi ndryshe, me një farë veçorie që s'e kishte vënë re më parë. Kjo ndoshta ngaqë do t'u kushtohej vetëm detit dhe plazhit. U zhvesh, vuri rrobat në dollap e, pasi mbylli derën, zbriti shkallët e qeta. Ishte ora 10 e të gjithë ndodheshin në plazh.

Me shokun e dhomës mundi të njihej vetëm pasdite vonë, kur sapo kishte nisur ta zinte gjumi.

— Sot keni ardhur? — pyeti tjetri duke kërkuar diçka në dollapin e rrobave.

— Po, — u përgjigj traktoristi me zë të ulët.

— Mua më quajnë Polikron, shkurt Poli, — tha burri i shkurtër, me të cilin ai do të kalonte ditët e pushimit.

— Mua Çimi. Jam traktorist.

— Shumë mirë, Çimi. Domethënë pushimet do t'i kalojmë bashkë. S'ke ç'thua, komoditet i plotë. S'ka si plazhi. Unë e kam të domosdoshme të vij çdo

vit në plazh. Më duket e pamundur të më kalojë një verë pa ardhur këtu. Si thua, a s'është kështu?

— Ëhë, — mermëriti Çimi i shtrirë dhe me sytë gjysmë të mbyllur.

— Nga jeni? — pyeti tjetri duke lyer me vaj plazhi shpinën e skuqur menjëherë nga dielli i fortë.

— Nga një fshat këtu pranë, — u përgjigj Çimi.

— Dhe keni fletë kampi, — u habit tjetri, duke ndalur përnjëherësh lëvizjen e gishtërinjve të vajosur.

— Ç'ka për t'u habitur? — tha qetë Çimi.

— Jo, jo... asgjë, po meqenëse e keni këtu afër detin...

— Ashtu thashë dhe unë, po ç'ti bëj sekretarit të partisë.

— Pse?

— Po ja, më tha se ishte e nevojshme të vija në kamp. Unë kundërshtova, po ata më thanë se duhej të vija patjetër.

— Po përse këmbëngulën?

— Këmbëngulën, se unë kam pesë vjet që marr lejen e zakonshme në dimër. S'do ta merrja as tani, po ma mbushën mendjen për shkak të reumatizmit që kam në këmbën e majtë.

— Çudi! — tha tjetri. — Pesë vjet. Përse kështu? Njerëzit kanë nevojë për pushim edhe në verë.

Çimi buzëqeshi lehtë me habinë e tjetrit.

— Shiko, këtu është bukur vërtet. Sekretari i partisë ka bërë mirë që të ka sjellë. Do të kënaqesh. Ke për të parë, — i tha Poli në mbrëmje. Ata rrinin ulur në një qoshe të verandës, nga ku mund të shikoje ndriçimin e hënës nëpër lëvizjen e dallgëve, rë-

rën e bërë gropa-gropa nga lëvizjet e panumërta të njerëzve. Poli ngriti gotën dhe e trokiti me atë të Çimit.

— Gëzuar! Pushime të mbara!

Çimi buzëqeshi dhe uroi.

— E di. Ju keni diçka të çuditshme, — tha Poli.

— Përse?

— Po ja. Njerëzit bëjnë çmos që të sigurojnë një fletë kampi, një kabinë, kurse ju duhet t'ju bien me zor. Unë për vete mezi e gjeta këtë fletë kampi.

— Këtu s'ka asgjë të çuditshme.

— Ka, si s'ka. Të gjithëve u pëlqen të pushojnë, të kalojnë disa ditë qlodhjeje, pa telashet e punës, pa shifra plani, pa mbledhje me orë të tëra. Njeriu ka nevojë për pushim. E kur them ka nevojë për pushim, them të pushojë këtu, pranë detit e rërës së nxehtë. Dhe bëra çmos gjersa e gjeta këtë fletë kampi. Një punëtor i uzinës sonë nuk desh të vinte tani në plazh. Kishte marrë fletë kampi po se ç'kishte një makinë për të riparuar e vendosi të mos vijë në kamp. Unë përfitova dhe e mora fletën e tij. Timen e kisha për turnin e fundit. Po plazhi tani ka lezet.

— Kështu mendoj dhe unë. Të gjithë kanë nevojë për pushim, dhe sidomos në verë njeriu ka dëshirë të shpëtojë nga vëpa, e unë nuk shava njeri se kërkon të pushojë me të drejtë.

— Atëherë, — pyeti tjetri me një kënaqësi të dukshme se Çimi kishte pranuar që ai kishte të drejtë.

— Megjithatë ne tani kemi mjaft punë, kështu që s'kisha qejf t'i lija shokët vetëm, — ia preu Çimi.

— Sidoqoftë këtu nuk është keq, — u mundua t'i jepte fund bisedës Poli. Në të vërtetë ai do të kishte thënë se aty ishte shumë mirë, se njerëzit mendonin

që në dimër për pushimet e këndshme të verës, po tani, kur para tij ishte dikush që mendonte për punën më shumë nga sa mendonte ai, Poli e pa të udhës të tregohej më i kujdesshëm në biseda.

— Megjithatë dhe pushimi duhet, — vazhdoi Poli duke dashur të ndikonte përsëri në mendimin e tjetrit.

— Nuk them se jo, po provo të rrish një ditë pa bërë punë, pa bërë asgjë, do të shikosh se sa e gjatë do të të duket dita. Them për ata që e kanë në gjak punën. Lëre, lëre, se është dhe koha e plugimeve...

— Punojnë dhe të tjerë. Sivjet pushon ti e plugojnë ata, vitin tjetër pushojnë ata e punon ti. Kjo është krejt normale. S'ka asgjë të keqe në këtë mes.

— Drejt e ke, po pushohet edhe në dimër. Kështu që gjithë ditën mendja do të më rrijë atje në arë. S'ke ç'bën. Tani erdha dhe fjalët s'ke ç'i do. Hajt gëzuar, or Pol! — Çimi ngriti gotën e birrës dhe e trokiti me të shokut.

— Ja tani fole mirë, — u entuziazmua Polikroni. — Ke për të parë sa mirë që është. Gjithë këta njerëz. Plazhi. Dielli. Trupat e nxirë. Pastaj mbrëmja. Të gjitha këtu, në këtë verandë do t'i kalojmë. Nuk do të mërzitesh. Ta thotë Poli ty. Më dëgjo mua. Unë ia di kimetin plazhit. Vij vit për vit.

— Për bukuri, s'ke ç'i thua, — pranoi Çimi.

Kaluan kështu disa ditë. Ata ngriheshin në mëngjes herët, bënë një shëtitje bregut të detit, hanin mëngjesin, përgatiteshin për të bërë banja dielli, dilnin në plazh, flinin pak pasdite dhe në darkë ose bënë shëtitje bregut të detit, ose rrinin në verandë.

Dhe atë mbrëmje, të ngopur me erën e kripur

të dëtit, zhurmën ritmike të përplasjes së valëve dhe lëvizjen e njerëzve në breg, ata zunë vend në verandë, te një tavolinë në qoshe. Kishin kohë që rrinin kështu, pa folur. Poli vështronte orkestrantët që rregullonin veglat, kurse Çimi ndiqte lëvizjen e dritës së hënës mbi valë, tundjen e saj sipas ritmit të tyre. Nga tavolinat pranë dëgjoheshin copëra bisdash, të qeshura. Poli ngriti gotën duke dashur të prishte qetësinë e tavolinës së tyre, në një kohë kur përreth kishte zhurmë, zëra, lëvizje. Ai besoi se Çimi mendonte përsëri për arat, shokët, për traktorin dhe tha «Gëzuar Çimi». Çimi ngriti gotën ngadalë, e toku me të shokut dhe piu pak. Pastaj, kur po e ulte, ajo i mbeti në ajër, në dorën që i ngriu befas në vend.

— Ç'pate? — u shqetësua Poli.

— E dëgjove?

— Çfarë të dëgjoja, — pyeti i habitur tjetri.

— Nuk e dëgjove radion?

— Unë po dëgjoja muzikë. Po pse, ç'tha?

— Filluan plugimet e reja të tokës. Ato me siguri që kanë filluar që në mëngjes herët, po ne s'ke-
mi dëgjuar gjë.

Tjetri mori frymë thellë. Qe trembur se mos kishte ndodhur ndonjë gjë e rëndë. Po megjithatë ai mbeti i shqetësuar përsëri. Mendoi se tani Çimi me siguri po përfytyronte shokët e tij, që punonin toka-
ve të sapokorrura si dhe traktorin e tij.

Çimi uli gotën me një farë nervozizmi.

— Të pëlqen kjo muzikë? Është një këngë das-
me, — dëgjoi pastaj zërin e Polit. Ai pohoi me kokë.
— Ti dëgjon vetëm muzikën e traktorit tënd, — tha si
i dëshpëruar Poli, kur pa që tjetri s'e kishte fare
mendjen tek ai.

Çimit vazhdonte t'i kumbonin në vesh zëri i spikerit të radios.

Të nesërmen në mëngjes Poli vuri re se shoku kishte dalë në ballkon me radion e vogël pothuaj pranë veshit. Nuk shkoi shumë dhe ai dëgjoji derën e ballkonit që u hap dhe në prag të saj u duk Çimi me fytyrë të çelur.

— Mirëmëngjes Poli. — Zëri i tij kishte erën e freskët të mëngjesit dhe ishte krejt ndryshe nga ai i mëngjeseve të tjera.

— Po ti ke gdhirë në ballkon sot, — bëri shaka Poli.

— Jo, po dëgjoja lajmet e mëngjesit. Filluan në front të gjerë plugimet, or vëlla. — Poli asnjëherë gjatë atyre ditëve s'e kishte parë Çimin aq të gëzuar, ndaj dhe s'iu durua pa ia vënë në dukje.

— S'të kam parë asnjë ditë kaq të gëzuar. Në këtë mes ka diçka. — Ç'lajme të reja ka?

Po Çimi s'i dha përgjigje. Filloi të vinte rrotull nëpër dhomë, pastaj u rrua dhe vështroi nga deti. Të gjitha lëvizjet e tij atë mëngjes kishin një gjallëri tjetër, nga lëvizjet e gjeratëhershme.

— Sot do të bëjmë plazh të mirë. Do të dalim që tani në rërë. Si thua? Mbasdite do të shëtisim me varkë. Ishte vërtet bukur të shëtisje me varkë. Kurse në mbrëmje, si zakonisht, në verandë.

Poli vështronte atë dhe i dukej e çuditshme dhe e re gjithçka te Çimi, fytyra e çelur, zëri, lëvizjet e syve.

— Megjithatë ti duhet të më thuash se ç'ka ndodhur me ty sot.

— Foli spikeri sot në mëngjes, foli për sektorin tonë, i cili ka bërë një përqindje të mirë të plugimeve. Fillimi i mbarë gjysma e punës, apo jo — tha

me një zë kumbues që derdhte të plotë një gëzim të madh.

Poli nuk foli më asnjë fjalë. Iu duk se Çimi ngjante me atë shokun e vet që kishte shtyrë lejen për të mbaruar makinën. Buzëqeshte dhe vështronte Çimin me dashurinë dhe respektin që ndien çdo njeri për ndërtuesit e socializmit, për njeriun e punës.

SHPËTIMI

Hilmiu kishte parë shtëpinë dhe kishte mbledhur forcat për të arritur aty. Shtëpia që shfaqur krejt papritur pas drurëve të lartë. Nuk kishte besuar se do të gjente një shtëpi në atë pyll të madh, prandaj pati një gëzim të menjëhershëm, që i shtoi fuqinë. Vështroi dhe një herë çatinë e shtëpisë nga dilte një shtëllungë e hollë tymi dhe kërkoi të shpejtonte, po kjo që tepër e vështirë dhe i krijoi dhembje të forta, sepse gjymtyrët i ishin mpirë e plaga në këmbën e majtë vazhdonte t'i rridhte, duke formuar njolla të kuqe nëpër borë.

Ishte rreth të tridhjetave, po torturat e rënda për dy vjet me radhë në burg e kishin lodhur dhe plakur para kohe, aq sa çuditej edhe vetë se si vazhdonte të rezistonte ende! S'mbante mend sa kohë kishte që tërhiqej zvarrë nëpër dëborë. Këmba e majtë, që i rëndonte si një thes i mbushur me gurë, i shkaktonte dhimbje kaq të forta, sa që herë-herë i errej shikimi.

«Epo nuk vdes më. Kur s'vdiqa nga plumbi nazist, tani s'vdes e s'vdes», thoshte me vete herë pas here dhe i jepte trupit përpara.

E mendimet i vërshonin e atë kohë niste një dialog i gjatë: «Shokët mbaruan», ndiente një si lëmsh t'i mblidhej e t'i shtrëngonte fytin. «Nazi i shkretë vdiq dhe ai pasi ikën nazistët. E tmerrshme, të sho-hësh shokët, me të cilët kalove ditë mjaft të vështira, të vdekur, të pushkatuar, para syve të tu dhe të mos kesh ç'të bësh, po të kërkosh të jetosh... të jetosh për t'u hakmarrë. Gjermanët janë bërë bisha dhe s'po dinë ç'bëjnë. Braktisin zyrat, se po u digjet toka nën këmbë e s'bëjnë tjetër po vënë njerëzit nën plumb. Hë, u shofshi, farë e keqe», mallkoi me dufin e zemrës së mbushur plot helm.

«S'duhet të pushoj më, dëbora ka nanurisje të ëmbël, po kjo do të qe një pushkatim i ri për mua».

Mbështeti bërrylat mbi dëborë dhe i dha trupit përpara, një herë, dy herë... Këmba po e pengonte gjithnjë e më shumë. Me stërmundim të madh arriti të kapej pas një trungu pishe. Shtrëngoi gishtërinjtë nëpër të çarat e trungut po ata s'patën forcë ta mbanin, rrëshqitën poshtë dhe ai u rrëzua mbi dëborë.

«Paske qenë jetëgjatë, o Hilmi, — nisi bashkëbisedimin me vete, për të mos i lënë vend dëshpërimit dhe për të fituar kurajë. — Është një çudi që unë jetoj.»

...Nazistët po largoheshin. Në ikje e sipër zbrazen burgun e të burgosurit politikë i hipën në makinë dhe i shpunë në bregun e lumit pranë. Atje i pushkatuan. Atë e kishte zënë një plumb në këmbën e majtë. Këmba s'e kishte mbajtur dhe qe rrëzuar në çastin kur ishte dhënë urdhri për breshërinë e dytë, kështu që s'kishte pësuar gjë nga breshëria e dytë e pushkatimit. Ai kishte qëndruar si i vdekur, pa lëvizur aspak, e kishte duruar dhembjen e plu-

mbit duke kafshuar buzët, gjersa ato i rrodhën gjak. Nga ngutja, gjermanët nuk patën kohë të kontrollo- nin një për një dhe ai mundi të mbetej vetëm i pla- gosur në atë grumbull të sapovdekurish.

Kishte pritur zhdukjen e zhurmës së makinës së gjermanëve përtej urës së vogël me gurë të bardhë. Kur përtej saj s'kishte dëgjuar më gjë, qe ngritur dhe me mundim qe drejtuar në pyll, ku mendonte të fshihej. Pylli ishte me pisha të larta e degëgjera, që krijonin hije paksa të frikshme mbi borë. Ngaqë s'kishte erë, hijet qëndronin fare të palëvizura. Nga ndriçimi i hënës vende-vende bora zverdhëte dhe atij i duhej të kalonte nëpër një dritë-hije të vazh- dueshme.

Nuk kishte shumë borë dhe kjo bënte që ai të mos fundosej e të ikte pak më me lehtësi. Në fillim kishte lëvizur shpejt, pothuajse me vrap, qoftë nga dëshira për t'u larguar sa më shpejt, qoftë se ako- ma nuk po e ndjente dhembjen e këmbës. Po më vonë vrap i tij kishte ardhur duke u shuar. Këmbën kishte zënë ta zvarriste... U mundua të mblihte të tëra fuqitë, dhe pse e dinte që kjo kërkonte një lo- dhje të tmerrshme. Po ai qe mësuar me lodhje e mundim, me mposhtjen e tyre dhe në çaste të vësh- tira, mjaftonte të kujtonte burgun nazist. Tendosi gjithçka. Majat e gishtërinjve të duarve dhe majat e gishtërinjve të këmbëve. Kërkoi të ngrihej. Po qe e kotë. U mundua përsëri. Lëvizi vetëm pak, pa arri- tur të ngrihej në këmbë. Kuptoi që ngritja e plotë tashmë qe e pamundur. Megjithatë nuk u tërhoq. Iu kujtua breshëria e automatikëve gjatë pushkatimit, shqiptimi i emrit të tij me zë të çjerrë nga komandan- ti i burgut, kur i kishin hipur në makina, mundi- mi i tmerrshëm i atyre dy vjetve dhe besoi se do të

lëvizte. Të paktën duke u zvarrisur... Si në ëndërr, shquante konturet e një shtëpie. Shtëpia në të vërtetë ishte aty, jo shumë larg, po dhimbja ia kishte mjegulluar të parët dhe i jepte kurajë vetes të arrinte atje patjetër.

U tendos përsëri dhe filloi të zvarrisej nëpër borë.

* * *

Fëmija kishte më se dy orë që qante dhe gruaja nuk po e pushonte dot. E qara e djalit mbushte hapësirën e përtymur të dhomës. Djali nuk donte të pushonte, me gjithë përpjekjet e shumta të gruas. Ajo e puthte, e përkundte, i këndonte, po fëmija qante pa pyetur fare për përpjekjet e nënës. Jepte e merrte gruaja e shqetësuar të pushonte fëmijën po që e pamundur. Fëmija qau e qau dhe më në fund, i lodhur fjeti në krahët e gruas. Ajo psherëtiu thellë e qetësuar dhe e vendosi me kujdes fëmijën në djepin prej druri e të zbukuruar me lule të kuqe.

Pa bërë as zhurmën më të vogël iu drejtua vatrës, për të rregulluar zjarrin që kishte nisur të shuhej. Ngriti një urë dhe filloi t'i fryjë prushit, gjersa në vatrë zjarri u bë përsëri i plotë. Po kur u ngrit për të bërë gati darkën, ngriu në vend. Iu bë se dëgjoi një thirrme përtej derës, në hapësirën e bardhë, pranë shtëpisë së saj.

«Ç'të jetë», mendoi e trembur ajo. Priti për një çast që ta dëgjonte përsëri. Asgjë. «Mos që era?» — u mundua të qetësohej. Ajo ndenji dhe një herë pa lëvizur për të dëgjuar përsëri thirrmen. Pastaj, kur

lëvizti, ngaqë besoi se i kishin bërë veshët, thirrma u përsërit dhe ajo dalloj një zë burri. Gruaja u tremb. Ishte e vetme. Burri kishte shkuar në fshatin përtej, te një mik i veti dhe atë e kishte lënë me fëmijën, se ishte ftohtë dhe kishte borë. Pati premtuar se do të vinte shpejt, po ishte errur dhe ai s'qe kthyer akoma. Kur kishte ikur e kishte porositur dhe një herë të shoqen që të mbyllte derën pas shpinës së tij dhe ta hapte vetëm kur të kthehej ai.

Gruas i erdhën në mendje mjaft gjëra të llah-tarshme. Pylti ishte i thellë, me drurë të lartë dhe shtëpitë e tjera të fshatit ishin larg. Gruaja për herë të parë kërkoi të arsyetojë se përse shtëpitë qenë ndërtuar larg njëra-tjetrës. Pastaj vështroi fëmijën që flinte i qetë. Në vatër zjarri digjej me flakë të zgjatura dhe ajo s'mund të vinte gjë në të, s'mund të lëvizte. Priste përsëritjen e zërit, përtej derës. S'ndihej asgjë. Sa do të dëshironte gruaja që të qe një lajthitje auditive ajo zhurmë. Ishte e vetme me një fëmijë të vogël gjashtëmuajsh e s'dinte ç'të bënte. Do të donte të vinte i shoqi me duart e trasha e të mëdha. Duke kujtuar të shoqin, mendoi se mos thirrma qe e tij. Ishte kohë lufte dhe mund të ndodhte gjithçka. I shoqi i kishte thënë se diku pranë lumit ishte një burg, ku gjermanët torturonin njerëzit. Duke qenë të vetëm, i shoqi detyrohej të bisedonte shpeshherë me të, për të gjitha gjërat. Ajo kishte dëgjuar gjëra të tmerrshme për gjermanët. U shqetësua dhe kërkoi të lëvizë, po zëri u përsërit dhe ajo mundi të kapë «o, i zoti i shtë...» Ishte një thirrme e pafuqishme, me lënguj të zvarrgur. Gruaja mundi të kuptojë që tjetri ishte i huaj dhe jo i shoqi. Kjo qe po aq lehtësuese, sa edhe shqetësuese. Jashtë ishte një njeri, po ligji i kanunit dhe zëri i të shoqit për

të mos e hapur kurrë derën kur ishte e vetme në shtëpi, i oshëtinin në vesh dhe në tru. Po të vepronte ndryshe duhej të përgjigjej me gjakun e saj. Për disa çaste gruaja mbeti e hutuar, pastaj iu duk se gjeti një zgjidhje dhe thirri pa lëvizur nga vendi: «Këtu s'ka asnjë burrë». Priti të dëgjonte zërin përtej derës, po nuk u dëgjua gjë. «Mos ka ikur?» — ky mendim e bëri të dridhej. Ishte natë e ftohtë me borë, e një njeri s'mund të largohej aq lehtë. «Mbase s'më ka dëgjuar kur fola», — mendoj gruaja dhe u ndje më e qetë.

— Kush je ti? — pyeti përsëri. S'u dëgjua gjë. Pati një heshtje të zgjatur sa gruaja iu duk se s'kishte pasur kurrë një njeri jashtë. Për herë të parë ajo lëvizi nga vendi. Iu afrua derës, vështrroi me kujdes nga një vrimë e vogël në dërrasë dhe vuri re një njollë të madhe të errët në mes të borës, disa hapa larg shtëpisë. «Ai», gati sa s'bërtiti gruaja disi e trembur, disi e hutuar. Po një frikë e tmerrshme e bëri të tërhiqej prapa. «Po sikur të ketë vdëkur», u habit ajo me mendimin e papritur. Ishte një mendim i rëndë, i egër, i keq dhe gruaja qortoi veten që kishte menduar ashtu. Iu afrua derës. Mendimi se jashtë ishte një njeri që i kërkonte ndihmë, që mund të ishte ndonjë i burgosur i arratisur dhe se mund të vdiste ngaqë ajo ngurronte të hapte derën e bëri të hamrojtë zakonin, zërin e egër të të shoqit, zbimin nga shtëpia. Ngriti gaxhën. Nuk kishte menduar kurrë se ajo mund të kishte qenë kaq e lehtë. Hapi derën me një vendosmëri gati të çuditshme. Kaloi pranë pa menduar më për të shoqin. Preokupimi i saj tani që që të merrte vesh nëse njeriu rronte.

Hapat e saj lanë gjurmë në vendet e pashkelura. Iu afrua trupit të rënë përmbys në borë. Me sa du-

kej ai qe munduar të kapej pas derës së gardhit po s'kishte mundur dhe kishte rënë përmbys pranë saj. Gruaja nuk mundi të dallojë asnjë tipar të fytyrës së njeriut. Pa vetëm pjesën e pasme pa flokë të kokës. Gruaja u hutua e s'dinte ç'të bënte, më në fund mori guxim dhe e kapi nga krahët për ta ngritur dhe pse akoma trembej nga mendimi se tjetri kishte vdekur dhe se ajo tani po ngrinte një të vdekur. I panjohuri ishte krejt pa ndjenja dhe gruaja, ngaqë s'vuri re asnjë shenjë lëvizjeje tek ai, mendoi përsëri për vdekjen. «Kam vrarë një njeri», tha heshturazi me një dhembje të thellë. «Përse nuk e hapa derën më shpejt?» — qortoi veten ashpër, pa e lëshuar tjetrin. «Vrava një njeri», mendoi përsëri e pikëlluar, duke tërhequr me mundim trupin e rëndë të të panjohurit. «Po unë nuk desha. Unë isha e vetme dhe s'mund të ta hapja derën. Kështu më ka thënë burri. Ky është zakoni. Po një njeri vdiq. Vdiq.» Gruaja për herë të parë mallkoi zakonin dhe ndjeu gjakun t'i vërshonte nëpër damarë.

Në borë kishin mbetur dy vija të bardha nga këmbët e burrit të tërhequr osh drejt shtëpisë.

Gruaja e vuri të panjohurin në vatër, mbi lëkurën e trashë të dashit. U kthye dhe kur mbylli derën, pa dy vijat e lëna në borë. Atë çast iu kujtua i shoqi. Ai do ta kuptonte se kishte ndodhur diçka që nga ato dy vija dhe s'do të pranonte të sqaroheshin. Megjithatë gruaja nuk kishte më atë frikën e fillimit. Kjo për shkak se ajo tani besonte se kishte lënë të vdiste një njeri dhe kjo ishte më e rëndë se ngritja e ganxhës, se dora e plasaritur e burrit.

Iu afrua tjetrit dhe nën dritën e zjarrit të vatrës mundi t'i shohë fytyrën. Burri kishte një fytyrë të zbehtë si të hirnosur, krejt pa jetë. Gruaja u tremb

përsëri se nuk i kishte ndodhur kurrë të shihte një fytyrë kaq të frikshme. Hoqi vështrimin rrëmbimthi dhe e mbajti për një çast në ajër në drejtimin tjetër. Po pastaj i ktheu sytë. Përsëri nga njeriu i shtrirë në vatër, që qëndronte pa lëvizur. Vazhdonte të rrinte si e ngrirë dhe s'u jepte udhë punëve. S'dinte ç'të bënte, nga t'ia niste. Vështronte atë, rrobat e tij me vija të zeza e gri, të lagura nga bora dhe diçka të zezë që zhdukej si një njollë boje në njërën anë të kraharorit. Përqëndroi shikimin dhe dalloi një numër të madh e të zi. Gruas iu kujtuan fjalët e të shoqit se të burgosurit i vulosnin me numra si delet dhe i vishnin me rroba vija-vija e të zbehta si vdekja. Gruaja besoi se i panjohuri duhej të ishte ndonjë nga ata. Kjo ia shtoi më tepër mërzitjen dhe mallkoi sërisht veten, që s'e kishte hapur derën më parë. Ndiante turp. Tani nuk mendonte më fare se mund të vinte i shoqi si dhe djalin që kishte rënë në gjumë e s'po ndihej. U ul e dërrmuar në njërën anë të dhomës dhe mbështeti kokën mes dy duarve. Në zjarr vazhdonte të ziente uji i vënë për gjellën e mbrëmjes, por ajo s'ia vinte veshin më gurgullimës së tij. Kishte humbur në një dhembje e qortim të rëndë.

Ndenji një kohë të gjatë ashtu, e pikëlluar dhe e rënduar gjer në grykë, kur befas ngriti kokën dhe iu bë se trupi i të vdekurit lëvizi. Kërceu menjëherë e shtyrë më tepër nga dëshira që ai të kishte lëvizur, sesa ngaqë besoi vërtet në gjalljen e tij. Iu afrua dhe mbajti vesh. Asgjë. Megjithatë nuk u largua. Me një guxim të ri mori dorën e tjetrit në dorën e saj. Ndjeu diçka rrëqethëse, po dorën nuk e lëshoi. Priti e dëshiruar për të ndier ndonjë lëvizje të re. Nuk ndjeu gjë. Një hije e rëndë zuri përsëri vend në fytyrën e gjerë e të bardhë të gruas. Pastaj, si të

qe kujtuar për diçka, u përkul mbi trupin dhe vuri veshin në anën e majtë ku duhej të qe zemra. Duke duruar priti për një kohë të gjatë me veshin mbi kraharorin e tij, derisa ndjeu një tundje të lehtë, fare të lehtë. «Gjallë, gjallë», foli me zë të mekur nga gëzimi dhe nisi të vijë rrotull nëpër dhomë si e marrë. Kishte dëgjuar rrahjet e dobëta të zemrës së të panjohurit që pati humbur ndjenjat nga plaga, lodhja, mundimet.

Gruaja u gjallërua menjëherë. Filloi të bëjë çmos që tjetri të vinte në vete. Shpëtimi i tij do të qe dhe shpëtimi i saj nga mendimi shkatërrues se kishte lënë të vdiste një partizan. Vetëm mbasi ia rregulloi plagën të panjohurit dhe e shtroi mirë pranë vatrës, i ra ndër mend për të shoqin. «Mbase dhe burri s'do të më thotë gjë kur të vijë, mbase s'do më thotë gjë», mendonte me një ngazëllim të brendshëm gruaja, duke mos ia ndarë shikimin të panjohurit, që bënte një gjumë të rehatshëm pranë vatrës me zjarr.

PASQYRA E LËNDËS

Shtëpia në mes të qytetit	3
Ti nuk ke të drejtë ta bësh këtë portret	14
Në qytetin me erë të fortë	21
Rikthimi i minatorit Nuri Dreni	29
Grumbullimi i vjetërsirave	35
Shoferi i rrugëve pyjore	44
Treni i parë i ditës	55
Në ditët e verës	63
Shpëtimi	71